

Handreiking **Faunaschade**

**Preventieve maatregelen, soorten faunaschade,
wetgeving, beleidsregels en procedures**

Fauna**fonds**

Handreiking **Faunaschade**

**Preventieve maatregelen, soorten faunaschade,
wetgeving, beleidsregels en procedures**

Faunafonds

Inhoud

Voorwoord / 6

Inleiding / 8

- Doel en status van de Handreiking Faunaschade / 8
- Opbouw en gebruik van de Handreiking Faunaschade / 8

deel 1: Preventieve maatregelen

1.1 Wat wordt er van de grondgebruikers verwacht? / 12

1.2 Keuzetabel visuele- en akoestische middelen / 15

1.3 Toelichting preventieve maatregelen / 16

1.4 Geur- en smaakstoffen / 18

- 1.4.1 Smeer- en spuit-middelen / 18
- 1.4.2 Zaaizaadbehandeling / 18
- 1.4.3 Geurstoffen / 18

1.5 Visuele middelen / 19

- 1.5.1 Vogelverschrikkers / 19
- 1.5.2 Vlaggen en linten / 20
- 1.5.3 Ballonnen / 20

- 1.5.4 Nabootsing roofvogel / 21
- 1.5.5 Flitslampen / 21
- 1.5.6 Flitsmolens / 21
- 1.5.7 Ophangen dode vogels / 22
- 1.5.8 Uitstrooien veren / 22

1.6 Akoestische middelen / 22

- 1.6.1 Knalapparaat / 22
- 1.6.2 Vogelfaangpistool / 22
- 1.6.3 Geweer / 23
- 1.6.4 Elektronische geluidsgolven / 23
- 1.6.5 Angstkreten / 23
- 1.6.6 Schriklint / 24
- 1.6.7 Ratels en kleppers / 24
- 1.6.8 Kleppermolentjes / 25
- 1.6.9 Rammelblikjes / 25

1.7 Combinatiemiddelen visueel/ akoestisch / 25

- 1.7.1 Fladderprojectiel / 25
- 1.7.2 Ritsfolie / 25

1.8 Afscherming / 26

- 1.8.1 Gaasraster / 26
- 1.8.2 Elektrisch draadraster / 29
- 1.8.3 Elektrisch netwerk / 30
- 1.8.4 Afdeknetten / 30
- 1.8.5 Spandraden / 30

1.9 Teelttechnische maatregelen / 31

- 1.9.1 Percelen gelijk inzaaien en zaaidiepte aanpassen / 31
- 1.9.2 Percelen ongeschikt maken voor schadesoorten / 31
- 1.9.3 Gebruik van zaadmengsels / 31
- 1.9.4 Emeltenbestrijding / 31
- 1.9.5 Keuze opvolgende gewassen / 31

1.10 Aantrekken natuurlijke vijanden / 32

- 1.10.1 Zitpalen roofvogels / 32
- 1.10.2 Nestgelegenheid roofvogels / 32

- 1.11 Vang- en bestrijdingsmiddelen / 32**
 - 1.11.1 Kastvallen en vangkooien / 32
 - 1.11.2 Klemmen / 32
 - 1.11.3 Buidels en fretten / 33
 - 1.11.4 Giften / 33
 - 1.11.5 Rook- en gaspatronen / 33
 - 1.11.6 Rodenator Pro™ / 34
- 1.12 Gebruik geweer / 34**
- 1.13 Overige middelen en maatregelen / 35**
 - 1.13.1 Verjaging m.b.v. honden en roofvogels / 35
 - 1.13.2 Beperking populatie van overzomerende ganzen / 35
 - 1.13.3 Het voorkomen van schade aan lammeren door vossen en kraaien / 35

deel 2: Soorten faunaschade

- 2.1 Akkerbouw / 39**
 - 2.1.1 Granen / 39
 - 2.1.2 Aardappelen / 40
 - 2.1.3 Suikerbieten en voederbieten / 41
 - 2.1.4 Maïs / 42
 - 2.1.5 Winterwortelen / 43
 - 2.1.6 Peulvruchten / 43
- 2.2 Gras / 44**
 - 2.2.1 Grasland / 44
 - 2.2.2 Graszaad, graszoden en pas ingezaaid grasland / 45
- 2.3 Vollegrondsgroenten / 46**
 - 2.3.1 Spinazie / 46
 - 2.3.2 Sla en andijvie / 46
 - 2.3.3 Spruitkool / 47
 - 2.3.4 Bloemkool, broccoli en Romanesco / 47
 - 2.3.5 Boerenkool / 48
 - 2.3.6 Overige koolsoorten / 48
 - 2.3.7 Vollegrondsgroenten algemeen / 49
 - 2.3.8 Overige groenten / 50
- 2.4 Fruit / 51**
 - 2.4.1 Appels en peren / 51
 - 2.4.2 Kersen en morellen / 52
 - 2.4.3 Pruimen / 52
 - 2.4.4 Bessen / 52
 - 2.4.5 Bramen en frambozen / 53
 - 2.4.6 Aardbeien / 53
 - 2.4.7 Wijnbouw/druiven / 53
- 2.5 Overig / 54**
 - 2.5.1 Bloemen, bloemzaden en bloembollen / 54
 - 2.5.2 Bosbouw en boomteelt / 54
 - 2.5.3 Helm en griend / 55
 - 2.5.4 Riet en biezten / 56
 - 2.5.5 Landbouwhuisdieren / 56
 - 2.5.6 Visteelt in buitenvijvers / 58
 - 2.5.7 Opgeslagen ruwvoer / 58
 - 2.5.8 Opstallen en erven / 59

deel 3: Wetgeving, beleidsregels en procedures

- 3.1 Flora- en faunawet / 62**
 - 3.1.1 Algemeen / 62
 - 3.1.2 Beschermde diersoorten / 62
 - 3.1.3 Verboden / 62
 - 3.1.4 Wildsoorten / 63
 - 3.1.5 Onbeschermde diersoorten / 63
 - 3.1.6 Faunabeheereenheden en wilfbeheereenheden / 64
- 3.2 Vrijstellingen, aanwijzingen en ontheffingen / 64**
 - 3.2.1 Landelijke en provinciale vrijstellingen / 64
 - 3.2.2 Provinciale aanwijzingen en ontheffingen / 65
 - 3.2.3 Wettelijk toegestane middelen / 67
- 3.3 Het Faunafonds / 68**
- 3.4 Beleidsregels van het Faunafonds / 69**
 - 3.4.1 Regeling vaststelling beleidsregelsschadevergoeding Faunafonds / 69
 - 3.4.2 Toelichting / 74
 - 3.4.3 Rekenvoorbeelden / 82
- 3.5 Taxatierichtlijnen / 84**
- 3.6 Wat te doen bij schade / 86**
 - 3.6.1 Wat te doen als schade te verwachten is / 86
 - 3.6.2 Wat te doen bij onverwachte schade / 86
 - 3.6.3 Wat te doen bij schade door een diersoort waarvoor geen ontheffing aan de FBE is verleend / 87
- 3.7 Hoe vraag ik zelf een ontheffing bij de provincie aan? / 88**
- 3.8 Tegemoetkoming faunaschade / 88**
 - 3.8.1 Verzoek Tegemoetkoming Faunaschade / 88
 - 3.8.2 Procedure Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade / 88
- 3.9 Onderzoeken en nieuwe ideeën / 91**
- Literatuur / 92**
- Adressen / 93**
- Fotoverantwoording / 94**
- Colofon / 95**

Voorwoord

Voor u ligt de Handreiking Faunaschade van het Faunafonds. Deze Handreiking vervangt het Handboek Faunaschade dat het bestuur van het Faunafonds in 2002 heeft uitgebracht. Doel van de Handreiking is het informeren van grondgebruikers in de agrarische sector over preventieve maatregelen, soorten faunaschade en het beleid van het Faunafonds ten aanzien van schade door beschermde inheemse diersoorten. Sinds het verschijnen van het Handboek Faunaschade in 2002 is er veel veranderd. Terugkijkend op de afgelopen zeven jaar heeft het Handboek Faunaschade naar de mening van het bestuur aan de verwachtingen voldaan. Naast grondgebruikers hebben ook anderen kennisgenomen van preventieve middelen en te nemen maatregelen om schade te voorkomen of te beperken. Steeds vaker werd het handboek als belangrijk naslagwerk geraadpleegd door organisaties werkzaam op het terrein van faunabeheer maar ook door rechters bij rechtbanken en de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State in juridische procedures tegen beschikkingen voor een tegemoetkoming in geleden schade.

Na zeven jaar is het Handboek Faunaschade aan herziening toe. Wijzigingen in regelgeving, beleid maar ook veranderende inzichten in de effectiviteit en praktische uitvoerbaarheid van te nemen maatregelen vragen om een nieuwe uitgave. Het bestuur van het Faunafonds heeft in de afgelopen jaren zijn beleid regelmatig aangepast en hierin ook rekening gehouden met wensen vanuit de maatschappij. Aan het ontwikkelen van nieuwe diervriendelijke weer- en verjaagmethoden en het treffen van inrichtingsmaatregelen om schade te beperken hecht het bestuur grote waarde. In de visie van het bestuur is het beheren en beperken van populaties, het verminderen van schade en het verantwoord omgaan met het doden van dieren een belangrijk thema. Het bestuur nodigt een ieder die voorstellen tot verbetering van weer- en verjaagmethoden of innovatie van preventieve middelen heeft zich daarmee tot het bestuur te wenden. Binnen de taken van het Faunafonds past het om u bij het testen van verbeterde methoden en middelen zowel financieel als in de praktische uitvoering daarvan te ondersteunen.

In de Handreiking die nu voor u ligt wordt de strikte (juridische) koppeling tussen beleidsregels om voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking te komen en de te nemen maatregelen om schade te beperken losgelaten. In de Handreiking worden op een heldere en overzichtelijke wijze de verschillende preventieve middelen beschreven en de werking er van toegelicht. Ontwikkelingen in de teeltkeuze en teeltwijze van gewassen, preventieve middelen en weer- en verjaagmethoden tegen schade staan evenwel niet stil. Het bestuur heeft er voor gekozen de Handreiking ook op de website van het Faunafonds te plaatsen. Op de website kunt u op een eenvoudige en snelle wijze vinden wat u moet doen als u schade ondervindt van een bepaald dier. De website geeft een actueel overzicht van de ontwikkelingen op het gebied van schadepreventie en ontwikkelingen in beleid en regelgeving. Daarom adviseert het bestuur u dan ook voor de meest recente informatie altijd de website van het Faunafonds www.faunafonds.nl te raadplegen.

Het bestuur verwacht dat de Handreiking Faunaschade een vraagbaak zal zijn voor grondgebruikers als zij schade door beschermde inheemse diersoorten verwachten of daarmee daadwerkelijk worden geconfronteerd. Ook hoopt het bestuur dat andere geïnteresseerden of belanghebbenden de Handreiking Faunaschade als een waardevol naslagwerk zullen raadplegen.

Tenslotte bedankt het bestuur allen die hebben meegewerkt aan de totstandkoming van deze Handreiking Faunaschade, in het bijzonder de auteur, de heer Jan Ger Oord en wenst de gebruiker van de Handreiking succes bij het treffen van de maatregelen die kunnen worden genomen om schade door beschermde inheemse diersoorten te voorkomen en te beperken.

Het bestuur van het Faunafonds,
De secretaris,

mr. ing. H. Revoort

Inleiding

Doel en status van de Handreiking Faunaschade

Het doel van de Handreiking Faunaschade is het informeren van grondgebruikers in de agrarische sector over preventieve maatregelen, soorten faunaschade en het beleid van het Faunafonds ten aanzien van schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten. De Handreiking Faunaschade heeft alleen betrekking op schade door dieren aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen en bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren en vervangt het Handboek Faunaschade uit 2002.

De handreiking beantwoordt onder andere de volgende vragen:

- Welke inspanning wordt er van mij als grondgebruiker verwacht als ik voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking wil komen?
- Welke schade door welke diersoorten kan er in de diverse gewassen optreden en wat kan ik hier als grondgebruiker tegen doen?
- In welke gevallen kom ik als grondgebruiker wel of niet in aanmerking voor een tegemoetkoming in de schade door het Faunafonds?

De Handreiking Faunaschade is gebaseerd op de beleidsregels van het Faunafonds op de datum van publicatie (zie paragraaf 3.4). Deze beleidsregels kunnen echter wijzigen, door bijvoorbeeld aanpassingen van de wet- en regelgeving of nieuwe inzichten. De actuele beleidsregels van het Faunafonds zijn te vinden op www.faunafonds.nl.

► *De Handreiking Faunaschade is uitsluitend bedoeld als voorlichtingsmateriaal, aan de informatie zoals weergegeven in de handreiking kunnen geen rechten worden ontleend. Weersomstandigheden, teeltkeuzes enzovoort kunnen leiden tot schade-situaties waarin de handreiking niet voorziet. De grondgebruiker blijft in alle gevallen primair verantwoordelijk voor het voorkomen en bestrijden van schade.*

Opbouw en gebruik van de Handreiking Faunaschade

De Handreiking Faunaschade is opgebouwd uit 3 delen:

Deel 1: Preventieve maatregelen

Deel 2: Soorten faunaschade

Deel 3: Wetgeving, beleidsregels en procedures

- *Deel 1: Preventieve maatregelen* geeft aan wat er van grondgebruikers bij de verschillende gewassen/gewastypen wordt verwacht ten aanzien van schadepreventie. Daarna worden de middelen en maatregelen om schade door dieren te voorkomen kort besproken. Het gaat dan niet alleen om de door het Faunafonds 'goedgekeurde' visuele en akoestische middelen, maar ook om andere middelen die door de grondgebruiker (aanvullend) kunnen worden toegepast om de kans op schade door dieren zo klein

mogelijk te maken. De grondgebruiker bepaalt zelf welke middelen het beste passen in zijn bedrijfsvoering. De maatregelen zijn onderverdeeld naar werkingsprincipe. Waar mogelijk zijn richtlijnen voor maatvoering en benodigde aantallen opgenomen.

- *Deel 2: Soorten faunaschade* geeft een uitgebreid overzicht van de schade die dieren kunnen aanrichten in de agrarische sector. Hierbij is een onderverdeling gemaakt in akkerbouw, gras, vollegrondsgroenten en fruit. Daarnaast is ook aandacht besteed aan bosbouw en boomteelt, landbouwhuisdieren, visteelt in buitenvijvers, opstallen en erven en opgeslagen ruwvoer. Voor elk onderdeel is in tabelvorm een opsomming gegeven van de schadeveroorzakende diersoorten, het type schade en de periode waarin de schade meestal optreedt. Waar nodig is een korte toelichting gegeven. Grondgebruikers kunnen aan de hand van de tabellen bepalen welk type schade er in een bepaald gewas mogelijk te verwachten is.
- *Deel 3: Wetgeving, beleidsregels en procedures* bevat voornamelijk achtergrondinformatie en geeft als eerste een toelichting op de Flora- en faunawet, voor zover dit betrekking heeft op de problematiek van schade door dieren in de agrarische sector. Er wordt uitgelegd welke diersoorten op het moment van publicatie beschermd en onbeschermd zijn, wat deze bescherming inhoudt en wat de mogelijkheden zijn met betrekking tot vrijstellingen, aanwijzingen en ontheffingen.

Het Faunafonds is het bestuursorgaan dat onder bepaalde voorwaarden tegemoetkomingen in geleden faunaschade uitkeert. Paragraaf 3.3 beschrijft de samenstelling en de taken van het Faunafonds. Het bestuur van het Faunafonds heeft beleidsregels opgesteld voor tegemoetkomingen in de schade aangericht door beschermde inheemse diersoorten. Deze beleidsregels zijn opgenomen in de 'Regeling vaststelling beleidsregels schadevergoeding Faunafonds'. De regeling is in paragraaf 3.4.1 onverkort opgenomen en met behulp van een toelichting (paragraaf 3.4.2) en diverse voorbeelden (paragraaf 3.4.3) wordt één en ander verduidelijkt. Paragraaf 3.5 geeft de taxatierichtlijnen.

De paragrafen 3.6 en 3.7 beschrijven wat een grondgebruiker kan doen bij dreigende of optredende schade en hoe een machtiging of ontheffing voor verstoren of doden van beschermde diersoorten aangevraagd kan worden. Paragraaf 3.8 geeft aan waar het formulier Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade kan worden verkregen en welke procedure dit verzoek vervolgens doorloopt.

Paragraaf 3.9 behandelt het Meerjarenprogramma Onderzoek van het Faunafonds en het nieuwe gebruikerspanel op de website. Ook worden grondgebruikers uitgenodigd om zelf met nieuwe ideeën voor preventieve maatregelen te komen.

- *De Flora- en faunawet is een kaderwet, nadere invulling vindt plaats door algemene maatregelen van bestuur en ministeriële regelingen. De wetgeving ten aanzien van diersoorten en toegestane middelen kan wijzigen. Daardoor zijn ook de beleidsregels van het Faunafonds aan verandering onderhevig. Informeer altijd eerst bij de faunabeheereenheid (zie paragraaf 3.1.6) of bepaalde maatregelen zijn toegestaan. Neem bij twijfel over de te nemen preventieve maatregelen contact op met het Faunafonds. Voor nieuwe ontwikkelingen zie ook www.faunafonds.nl.*

deel 1 Preventieve maatregelen

1.1 Wat wordt er van de grondgebruikers verwacht?

Dieren kunnen schade veroorzaken in de agrarische sector. De grondgebruiker is zelf verantwoordelijk om potentiële schadesituaties en dreigende schade te onderkennen en om deze schade te voorkomen en te beperken middels het nemen van preventieve maatregelen.

In veel gevallen is het nemen van dergelijke maatregelen alleen niet voldoende om de schade adequaat te bestrijden en is ook verjaging met ondersteunend afschot noodzakelijk. De grondgebruiker zal hiertoe de hulp inroepen van de jachthouder. Op een aantal exoten, verwilderde diersoorten en onbeschermden soorten na, zijn alle schadeveroorzakende diersoorten beschermd onder de Flora- en faunawet. Voor een beperkt aantal van deze schadesoorten gelden vrijstellingen voor afschot of doden om schade te beperken. Voor veel andere soorten mag dit alleen plaatsvinden op basis van een ontheffing. Dergelijke ontheffingen worden veelal door de provincie op voorhand verleend aan de faunabeheereenheid op basis van een faunabeheerplan. De grondgebruiker kan bij de faunabeheereenheid een machtiging voor het gebruik van een dergelijke ontheffing aanvragen. Op basis van deze machtiging kan de grondgebruiker de jachthouder schriftelijk toestemming geven om tot afschot over te gaan.

Om voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking te komen, moet de grondgebruiker in beginsel voldoende preventieve maatregelen hebben genomen en een machtiging of ontheffing hebben aangevraagd voor het gebruik van het geweer. Van de ontheffing of machtiging moet ook op adequate wijze gebruik zijn gemaakt. Meer informatie staat beschreven in deel 3 van deze handreiking.

De mate waarin de grondgebruiker preventieve maatregelen moet treffen is onder andere afhankelijk van het gewas. Het Faunafonds maakt hierbij onderscheid in:

- Kwetsbare gewassen
- Overige gewassen

Onder kwetsbare gewassen vallen alle teelten, met uitzondering van:

- Weide-, hooi- of graszaadpercelen waarvan het grasgewas minimaal zes maanden oud is
- Granen in de periode waarin het gewas afrijpt

Bij kwetsbare gewassen wordt de inzet van zowel visuele en akoestische middelen in voldoende aantallen vereist. Het geweer wordt hierbij ook als akoestisch middel beschouwd. Bij (dreigende) schade door zoogdieren voldoet ook een deugdelijk raster als preventieve maatregel.

Voor overige gewassen kan worden volstaan met verjaging door menselijke aanwezigheid. Ter ondersteuning van deze verjaging dient een ontheffing voor ondersteunend afschot te worden aangevraagd en bij verlening ook adequaat te worden gebruikt.

Binnen de aangewezen foerageergebieden voor ganzen en smienten behoeven in de periode van 1 oktober tot en met 31 maart geen maatregelen te worden genomen om schade door dieren te voorkomen. Voor foerageergebieden in Groningen, Friesland en Drenthe geldt deze regeling voor de periode van 1 oktober tot en met 30 april.

Buiten deze foerageergebieden dienen kolganzen, grauwe ganzen en smienten op overjarig grasland te worden verjaagd en wel:

- Van zonsopkomst tot 12.00 uur door middel van ondersteunend afschot op basis van een ontheffing
- Na 12.00 uur tot zonsondergang door menselijke aanwezigheid of het gebruik van één of meerdere honden of het vogelafweerpistool

► *Bekend is dat van het inzetten van visuele- en akoestische middelen gedurende een korte periode en in afwisseling een werende werking uitgaat. Met name ondersteunend afschot met het geweer verhoogt de effectiviteit.*

Daarnaast zijn er een aantal teelten en situaties die in relatie tot faunaschade dusdanig risicovol zijn, dat het Faunafonds van de grondgebruiker volledige afscherming met bijvoorbeeld netten of raster verwacht (zie paragraaf 1.8). Aangezien bij adequate afscherming geen schade meer kan ontstaan, komen deze teelten niet voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking.

Voorbeelden hiervan zijn:

- Vogelschade in bessen- en kleinfruitteelt
- Vogelschade in kersen
- Vogelschade in druiven/wijnbouw
- Schilschade aan fruitbomen door bijvoorbeeld haas, konijn, ree
- Schil- en veegschade in boomkwekerijen
- Bosaanplanten van kwetsbare soorten als inlandse eik, beuk, populier es en de duurdere naaldboutsoorten
- Predatie bij visteelt in buitenvijvers

Bij sommige risicovolle teelten, teeltmethoden en situaties kan het Faunafonds extra eisen stellen aan preventie. Neem bij twijfel vroegtijdig contact op met het Faunafonds.

Voorbeelden hiervan zijn:

- Kapitaalintensieve teelten
- Teelt van lamsoor (en andere zilte gewassen) in buitendijkse gebieden
- Vervroegende of afwijkende teeltmethoden
- Zachtfruit
- De teelt van nieuwe gewassen

Tabel: Wat wordt er van de grondgebruiker verwacht?

Teelten/omstandigheden	Periode	Schadepreventie
Kwetsbare teelten	Gehele teeltperiode of kwetsbare periode	Minimaal 1 visueel en 1 akoestisch middel in voldoende aantallen in combinatie met aanvragen/gebruiken ontheffing voor het gebruik van het geweer.
Granen in de periode waarin het gewas afrijpt	Afrijpingsperiode	Verjaging door menselijke aanwezigheid in combinatie met aanvragen/gebruiken ontheffing voor het gebruik van het geweer.
Weide-, hooi- of graszaadpercelen waarvan het grasgewas minimaal zes maanden oud is	Gehele teeltperiode of kwetsbare periode	Verjaging door menselijke aanwezigheid in combinatie met aanvragen/gebruiken ontheffing voor het gebruik van het geweer.
Schade op overjarig grasland buiten foerageergebieden door kolganzen, grauwe ganzen en smienten	Groningen, Friesland en Drenthe: 1 oktober tot en met 30 april Rest van Nederland: 1 oktober tot en met 31 maart	Van zonsopkomst tot 12.00 uur door het gebruik van het geweer op basis van een ontheffing. Na 12.00 uur tot zonsondergang door menselijke aanwezigheid of het gebruik van een vogelafweerpistool of één of meer honden
Schade aan gewassen binnen foerageergebieden voor ganzen en smienten	Groningen, Friesland en Drenthe: 1 oktober tot en met 30 april Rest van Nederland: 1 oktober tot en met 31 maart	Geen preventieve maatregelen vereist
Risicovolle teelten, teeltmethoden en situaties	Gehele teeltperiode	Volledige afscherming of aanvullende eisen. Neem bij twijfel contact op met het Faunafonds

1.2 Keuzetabel visuele – en akoestische middelen

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de in aanmerking komende visuele en akoestische middelen per schadesoort.

	Visuele middelen								Akoestische middelen								Combinatie middelen (akoestisch/visueel)	
	Vogelverschrikkers	Vlaggen	Ballonnen	Nabootsing roofvogel	Flitslampen	Flitsmolens	Camouflagenetten	Landbouwvoertuigen	Knalapparaat	Vogelafweerpistool	Elektronische geluidsgolven	Kleppermolentjes	Rammelblikjes	Angstkreten	Schriklint/koord	Geweer	Fladderprojectiel	Ritselfolie
Ganzen	x	x		x		x	x	x	x	x	x				x	x		
Eenden	x	x	x	x		x	x	x	x	x		x			x	x		
Smienten		x			x				x	x		x			x	x		
Zwanen	x	x	x	x		x		x	x	x					x	x		
Meerkoet	x	x	x	x		x			x	x		x			x	x	x	
Waterhoen	x	x	x			x						x			x	x		x
Kraaiachtigen	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x		x	x	x		x
Fazant	x	x	x	x		x									x	x		x
Duiven	x	x	x	x		x	x	x	x	x			x	x			x	x
Spreeuw		x		x		x			x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Lijsterachtigen		x		x		x			x		x	x	x	x	x	x	x	
Mezen/mussen		x		x					x	x		x	x		x	x		x
Meeuwen	x	x	x	x					x	x				x	x	x		
Edelhert/damhert		x			x	x		x	x									
Ree		x			x	x	x		x		x							
Wild zwijn		x			x	x		x	x									
Haas				x								x		x	x			
Konijn				x											x	x		

1.3 Toelichting preventieve maatregelen

In deze handreiking worden een groot aantal maatregelen beschreven die preventief ingezet kunnen worden om schade te voorkomen of te beperken. Hierbij is onderscheid gemaakt in verschillende werkingsprincipes:

- Geur- en smaakstoffen
- Visuele middelen
- Akoestische middelen
- Combinatiemiddelen visueel/akoestisch
- Afscherming
- Teelttechnische maatregelen
- Aantrekken natuurlijke vijanden
- Vang- en bestrijdingsmiddelen
- Gebruik geweer
- Overige middelen en maatregelen

De diverse preventieve maatregelen en middelen worden kort besproken. Het gaat dan niet alleen om de door het Faunafonds 'goedgekeurde' visuele en akoestische middelen, maar ook om andere middelen die de grondgebruiker (aanvullend) kan toepassen om de kans op schade door dieren zo klein mogelijk te maken.

Bij de 'goedgekeurde' middelen zijn zoveel mogelijk richtlijnen voor aantallen vermeld. Onder invloed van plaatselijke omstandigheden kan het soms nodig zijn om hiervan af te wijken.

Neem bij twijfel contact op met het Faunafonds.

Preventieve maatregelen met een werende werking zoals vlaggen, vogelverschrikkers en linten zijn niet in strijd met de Flora- en faunawet en mogen zonder vrijstelling of ontheffing worden toegepast.

Dit geldt ook voor maatregelen als zaaizaadbehandeling, geurstoffen en het afschermen van gewassen met netten of rasters (voor hoge rasters is in bepaalde gemeenten wel een vergunning vereist).

Verjaging, opzettelijke verstoring en het doden van beschermde soorten is wel in strijd met de Flora- en faunawet. De grondgebruiker dient zelf bij de provincie of faunabeheereenheid te informeren of hiervoor een vrijstelling, aanwijzing of ontheffing is of kan worden verleend.

- *Om innovatieve verjaagmaatregelen te stimuleren heeft het Faunafonds de mogelijkheid geopend om ook niet in de Handreiking Faunaschade vermelde methoden en maatregelen toe te staan. Wel is het daarbij noodzakelijk dat de grondgebruiker voordat hij het nieuwe middel gaat uittesten, de verwachte werking schriftelijk toelicht aan het bestuur van het Faunafonds (zie ook paragraaf 3.9).*

De kosten van preventieve maatregelen zijn sterk afhankelijk van de plaatselijke situatie en zijn moeilijk in een bedrag per hectare weer te geven. Factoren die van invloed zijn op de kosten zijn bijvoorbeeld de bereikbaarheid en de vorm van het perceel, de aard van de maatregelen en de ligging van het perceel ten opzichte van het leefgebied van dieren. Daarbij spelen ook het gewas, de periode waarover dit beschermd dient te worden en de schadeveroorzakende diersoort een rol.

De aanschafprijs van apparatuur en materiaal is over het algemeen bekend, over de levensduur van voorzieningen (afschrijvingsperiode) en de (eigen) arbeid die nodig is voor het aanbrengen, onderhouden en controleren, bestaan nog onduidelijkheden. In de nieuwe handreiking is er daarom voor gekozen om geen uitspraak te doen over de kosten van preventieve maatregelen. Het Faunafonds zal in de komende jaren onderzoek naar de effectiviteit en kosten van preventieve maatregelen stimuleren. Aan eventuele nieuwe ontwikkelingen op het gebied van schadepreventie zal op de website aandacht worden gegeven.

Een probleem bij schadepreventie is dat diersoorten kunnen wennen aan maatregelen. Dit geldt zowel voor de visuele middelen als vogelverschrikkers en vlaggen, als voor knalapparaten en geurstoffen. Het is daarom van groot belang dat middelen afwisselend en door elkaar worden toegepast. Visuele middelen dienen voor een optimale werking regelmatig verplaatst te worden en bij voorkeur worden gecombineerd met akoestische middelen of zelf regelmatig het veld inlopen om te verjagen.

In bepaalde gevallen kan afschot van één of enkele dieren, als aanvulling op verjagingsmiddelen, de schrik er in houden. Over het algemeen kan gesteld worden dat hoe afwisselender en onvoorspelbaarder middelen worden ingezet, hoe hoger de effectiviteit.

- *Bij teelten of omstandigheden met een hoog risico op faunaschade wordt wel gewerkt met een zogenaamde verjagingsmatrix. Hierbij worden meerdere verjagingsmethoden en werende middelen afwisselend en met een bepaald tijdsinterval toegepast. Bij meerdere percelen kunnen de verschillende middelen ook rouleren. Hierdoor wordt gewinning voorkomen. Er kan ook worden samengewerkt met meerdere bedrijven, waarbij de preventieve middelen worden uitgewisseld.*

1.4 Geur- en smaakstoffen

1.4.1 Smeer- en spuitmiddelen

Smeer- en spuitmiddelen zijn (chemische) geur- en smaakstoffen, die door middel van aansmeren of verspuiting worden aangebracht op gewassen of gewasdelen. Er zijn diverse merken in de handel. De middelen worden o.a. gebruikt ter voorkoming van:

- Vraatschade aan knoppen en bast door herten, reeën, hazen, konijnen en woelmuizen
- Veegschade aan bomen en struiken door herten en reeën
- Vraatschade door haas en konijn aan jonge koolplanten en bonen (eerste groeifase)
- Pikschade aan knoppen door vogels

De werking is over het algemeen goed, maar na een regenbui of na sterke groei (onbeschermd blad) is het effect weg en moet de behandeling worden herhaald.

1.4.2 Zaaizaadbehandeling

Zaaizaad kan worden behandeld met (chemische) smaakstoffen ter voorkoming van vraatschade in pas gezaaide percelen. Het zaaizaad moet voor het zaaien worden behandeld volgens de voorschriften van de fabrikant. In de biologische landbouw wordt wel Tabasco of hertshoornolie gebruikt.

- *Voor actuele informatie over toegelaten middelen wordt verwezen naar de website van het College van de Toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (CTGB): www.ctb.agro.nl*

1.4.3 Geurstoffen

Door langs de perceelsrand, op regelmatige afstand, afschrikkende geurstoffen aan te brengen wordt een zogenaamd 'geurgordijn' gecreëerd. Hierdoor wordt het inlopen van dieren voorkomen of beperkt. Er zijn diverse middelen in de handel. Het geurgordijn kan gebruikt worden om schade door herten, reeën en wilde zwijnen op landbouwpercelen in bosgebieden te voorkomen (verstinken bosrand).

Een geurgordijn alleen is over het algemeen niet voldoende, maar moet worden gecombineerd met andere preventieve maatregelen.

- *Voor het aanbrengen van de geurstoffen worden lappen of touw geïmpregneerd met de geurstof en op neushoogte van de te weren diersoort(en) opgehangen langs de perceelsranden.*

1.5 Visuele middelen

1.5.1 Vogelverschrikkers

Een vogelverschrikker bestaat uit een nabootsing van een menselijke gedaante en wordt met name toegepast ter voorkoming van vogelschade in zaaibedden en afrijpende gewassen.

Vogelverschrikkers bestaan vaak uit oude kleren om een houten frame, opgestopt met stro of iets dergelijks. Loshangende mouwen en broekspijpen, die wapperen in de wind, versterken het effect. Vogelverschrikkers dienen regelmatig te worden verplaatst om gewenning te voorkomen.

Er zijn ook vogelverschrikkers die zich na een van te voren ingesteld tijdsinterval automatisch opblazen/oprichten. Dit soort vogelverschrikkers zijn tevens voorzien van een (uitschakelbare) sirene en lamp met dag/nachtschakeling. Volgens de fabrikant is deze vogelverschrikker effectief voor diverse vogelsoorten en 's nachts (door de ingebouwde lamp) ook tegen reeën en konijnen. De effectieve oppervlakte ligt tussen de 1 en 4 hectare.

Richtlijn Faunafonds

Normale vogelverschrikkers: Vier stuks per hectare, regelmatig verspreid over het perceel.

Opblaasbare vogelverschrikkers: conform de voorschriften van de fabrikant.

In plaats van of in aanvulling op vogelverschrikkers worden ook wel landbouwvoertuigen op de percelen gezet. Bejaagde diersoorten kunnen zich ook laten afschrikken door nabootsing van 'jachthutjes' in de vorm van rietmatten, camouflagenetten en dergelijke.

1.5.2 Vlaggen en linten

Vlaggen en linten zijn een veel toegepast middel om vogels en zoogdieren uit landbouwpercelen te weren. Hierbij worden zakken, lappen of stroken folie aan een stok of paal boven het gewas opgehangen. De wind moet er zoveel mogelijk vat op hebben en de vlaggen moeten vrij kunnen wapperen. Lange stroken lichte folie zijn bij geringe windkracht vaak al zeer beweeglijk.

Richtlijn Faunafonds

Vier stuks per hectare, regelmatig verspreid over het perceel.

Afmetingen rechthoekige vlaggen: minimaal 60 x 90 cm

Afmetingen linten: minimaal 10 x 150 cm

1.5.3 Ballonnen

Ballonnen, gevuld met helium worden wel boven het gewas opgelaten om vogels te verjagen. De ballonnen kunnen worden voorzien van staarten (buisvormig of een windzak), waardoor een grillig vliegp patroon ontstaat. Er zijn ook ballonnen voorzien van 'roofdierogen'.

De verjagende werking is goed, maar ballonnen zijn kwetsbaar bij harde wind (> 6 Beaufort). Bij regen en mistige omstandigheden vliegen ballonnen vaak niet of minder goed.

Richtlijn Faunafonds

Vier stuks per hectare, regelmatig verspreid over het perceel.

1.5.4 Nabootsing roofvogel

Deze methode is gepatenteerd en bestaat uit een vlieger in de vorm en kleuren van een zeearend of slechtvalk, bevestigd aan een lange mast. De vliegers vliegen zelfstandig en natuurgetrouw op de wind. Volgens de leverancier treedt er nauwelijks gewenning op door het grillige vliegpatroon. De methode wordt o.a. toegepast bij vogeloverlast op luchthavens, bij afvalverwerking en waterzuivering en bij schadebestrijding in de agrarische sector.

Zij werken echter niet bij windstilte en kunnen niet worden toegepast bij harde wind. Het aantal vliegers dat nodig is, is afhankelijk van het gewas en de te verjagen soorten, de hoogte waarop de vlieger in de lucht hangt en het type vlieger.

Richtlijn Faunafonds

Conform gebruiksaanwijzing fabrikant/leverancier.

1.5.5 Flitslampen

Flitslampen, werkend op batterijen of accu, worden wel gebruikt om herten en wilde varkens te weren van landbouwpercelen. Zij dienen in combinatie met andere middelen te worden toegepast.

Richtlijn Faunafonds

Conform gebruiksaanwijzing fabrikant/leverancier. De flitsen moeten vanaf elke positie op het perceel zichtbaar zijn.

1.5.6 Flitsmolens

Flitsmolens bestaan uit drie vanen (6 vlakken), afwisselend zwart en voorzien van een felle kleur of een reflectiefolie. De molentjes staan op een circa 1,50 meter hoge poot en draaien op de wind.

De afwisseling in kleurvlakken veroorzaakt bij draaien van de molen een soort flitsen. Er zijn ook molens die voorzien zijn van een roofvogelsilhouet.

Richtlijn Faunafonds

Vier stuks per hectare, regelmatig verspreid over het perceel.

- *Visuele middelen als vlaggen, vogelverschrikkers, ballonnen en flitsmolens mogen door elkaar gebruikt worden en kunnen elkaar dan ook vervangen.*

1.5.7 Ophangen dode vogels

Kraaiachtigen kunnen op kleine schaal worden geweerd door het ophangen van dode soortgenoten. De methode is toepasbaar ter voorkoming van pikschade aan kuilvoer en zaaibedden.

Richtlijn Faunafonds

Bij grotere percelen: Vier stuks per hectare, regelmatig verspreid over het perceel.

1.5.8 Uitstrooien veren

Door het uitstrooien van veren wordt een vang- of plukplaats van een roofvogel nagebootst, waardoor vogels deze plek als onveilig zullen ervaren. De methode is toepasbaar voor het voorkomen van pik- en vraatschade door duiven. De veren van een duif worden pleksgewijs uitgestrooid op plaatsen met gelegerd graan, langs aanvliegroutes in de directe omgeving van het te beschermen perceel en/of langs de perceelsranden bij afrasteringpaaltjes.

1.6 Akoestische middelen

1.6.1 Knalapparaat

Knalapparaten zijn gaskanonnen die harde knallen afgeven. De apparaten werken op propaan of butaan. De frequentie van de knallen is instelbaar. De beste resultaten worden gehaald met een interval van 3 tot 5 minuten. Er zijn ook modellen in dubbelschotsuitvoering en modellen die met elke knal een aantal graden van richting veranderen.

Voor het gebruik van knalapparaten is in bepaalde gemeenten een ontheffing in het kader van de Algemene Plaatselijke Verordening vereist. Zij mogen niet gebruikt worden in de nabijheid van de bebouwde kom. Knalapparaten kunnen bij weidend vee schrik- en vluchtreacties geven.

Richtlijn Faunafonds

Perceelsopp.	Aantal:
≤ 5 ha	1 knalapparaat
> 5 ha	minimaal 1 knalapparaat per 5 ha
Overig:	Op percelen groter dan 40 hectare dienen de apparaten iedere 3 tot 4 dagen verplaatst te worden. Het tijdsinterval tussen de knallen is maximaal 30 minuten.

1.6.2 Vogelfweerpistool

Een vogelfweerpistool bestaat meestal uit een standaard alarm- of startpistool, voorzien van een opschroefbare schietbuis voor het afschieten van vogelfweerpatronen. Het slaghoedje in het startpistool ontsteekt de vogelfweerpatroon en drijft deze uit de schietbuis.

Op een hoogte van 40 tot 60 meter detoneert de afweerpistool (knallers of gillers, eventueel gecombineerd met lichteffecten).

Het vogelafweerpistool is een vuurwapen en voor het bezit en het gebruik is een bijzondere machtiging van de korpschef van de regiopolitie nodig. In sommige gemeenten is ook een ontheffing verplicht.

Richtlijn Faunafonds

Het gebruik van een vogelafweerpistool is een arbeidsintensief, maar zeer effectief middel om vogels te verjagen. De percelen minimaal twee maal per dag controleren en eventuele aanwezige vogels verjagen.

De grondgebruiker moet wel zorgen dat het gebruik van dit middel controleerbaar is. Hierbij kan worden volstaan met een ondertekende verklaring van diegene die het vogelafweerpistool in zijn bezit heeft, dat hij het middel bij de betreffende grondgebruiker heeft ingezet (eventueel ook lege patronen of nota's bewaren).

1.6.3 Geweer

Het geweer wordt gebruikt voor afschot maar wordt ook als akoestisch middel aangemerkt. De grondgebruiker mag het geweer zelf gebruiken als hij jachtaktehouder is. Anders kan de jager gevraagd worden dit middel toe te passen. Zie ook paragraaf 1.12.

1.6.4 Elektronische geluidsgolven

Er zijn diverse apparaten in de handel die elektronische of ultrageluidsgolven uitzenden ter verjaging van dieren. Het bereik van de geluidsgolven is voor dieren onaangenaam, waardoor zij het terrein na enige tijd gaan mijden. De meeste typen functioneren zelfstandig na instelling van een bepaalde mode (wel of geen bebouwing aanwezig, dag/nachtinstelling, geluidsterkte enz.).

Bij sommige apparaten worden de geluiden afwisselend geselecteerd en met wisselende duur en pauzes uitgezonden, wat de kans op gewenning beperkt.

Er zijn apparaten die zelfstandig en onderhoudsvrij functioneren door middel van een elektronische besturingsunit en een ingebouwde batterij of zonnepaneel. Elektronische geluidsgolven worden toegepast bij het verjagen van reeën, wilde ganzen, kraaien, spreeuwen en hazen.

Richtlijn Faunafonds

Conform de voorschriften van de fabrikant/leverancier.

1.6.5 Angstkreten

Afspelen van geluidsbanden met angstkreten van vogels is een effectieve methode voor het verjagen van vogels. De methode kan met behulp van een versterker en een luidspreker vanuit een auto worden toegepast. Een andere methode die al sinds jaren in de fruitteelt wordt toegepast bestaat uit een versterker binnenshuis en meerdere luidsprekers verdeeld over het perceel. De versterker wordt dan via een tijdschakelaar of door de teler zelf regelmatig aan en uit gezet. Het afspelen van angstkreten wordt vooral toegepast bij vogels.

Er is momenteel ook een systeem in de handel verkrijgbaar dat, eenmaal geplaatst, geheel zelfstandig werkt. Het systeem bestaat uit een 12-volts versterker met meerdere luidsprekers. De versterker is voorzien van een lichtsensor (zodat het apparaat 's nachts automatisch stopt) en een tijdschakelaar voor het instellen van aan-uit intervallen. De geluidsdragers zijn zogenaamde 'eproms', die als voordeel hebben dat ze niet slijten en het geluid niet vervormen. Er zijn eproms verkrijgbaar voor kraaiachtigen, spreeuwen, mezen en andere zangvogels. De angstkreten worden afgewisseld met de roep van roofvogels.

Tijdens proeven op fruitpercelen in Nederland zijn met dit systeem goede resultaten bereikt. Het verslag van deze proeven en een volledige beschrijving van het systeem is te vinden op www.faunafonds.nl.

Richtlijn Faunafonds

Het aantal luidsprekers is afhankelijk van de sterkte en het oppervlak dat deze kunnen bestrijken. Eén en ander conform de voorschriften van de fabrikant/leverancier.

1.6.6 Schriklint

Schriklint (ook wel bromlint of zoemlint genoemd) bestaat uit een speciaal lint dat langs perceelsranden of tussen gewasrijen wordt gespannen en dat door de wind gaat trillen en brommen. Het wordt toegepast ter voorkoming van vogelschade in kleinfruitpercelen, bloemen- en bloemzaadteelt en andere kleinschalige teelten. Het is ook geschikt voor het verjagen van meerkoeten en smienten op percelen langs water.

Het lint wordt gespannen tussen stokken met een onderlinge afstand van circa 10 meter. De wind moet er vat op hebben.

Een alternatief is strakgespannen nylon koord (2 mm dik) op circa 80 cm hoogte. Ook dit maakt een zingend geluid in de wind. Daarbij geven deze koorden bij aanraking door vogels een extra schrikreactie (zie ook spandraden).

Richtlijn Faunafonds

Linten over gehele lengte of breedte van het perceel aanbrengen. De onderlinge afstand tussen linten bedraagt maximaal 15 meter.

1.6.7 Ratels en kleppers

Handmatig aangedreven ratels en kleppers worden wel toepast voor het verjagen van vogels uit boomgaarden en kleinfruitpercelen. Het verstoren/verjagen van vogels vindt plaats door een combinatie van naderende personen en lawaai. Hierdoor treedt minder snel gewenning op.

Essentieel is directe verjaging bij het invallen van de eerste vogels, om te voorkomen dat deze andere vogels aantrekken (grote groepen vogels zijn vaak moeilijker te verjagen dan kleine groepjes). Daarna meerdere keren per dag herhalen. De methode is erg arbeidsintensief.

1.6.8 Kleppermolentjes

Kleppermolentjes worden door de wind aangedreven en worden meestal toegepast voor het verjagen van vogels uit boomgaarden en kleinfruitpercelen. De molentjes worden op een paal gemonteerd en dienen boven het gewas uit te steken. Nadeel is een snelle gewenning. Bovendien werken ze niet als het windstil is.

1.6.9 Rammelblikjes

De zogenaamde ‘rammelblikjes’ worden wel gebruikt bij het verjagen van vogels uit boomgaarden en kleinfruitpercelen. Hierbij wordt een groot aantal rammelblikjes (bijvoorbeeld metalen blikjes met knikkers) opgehangen tussen de fruitbomen of -struiken en vanuit een centrale uitkijkpost bediend door aan touwen te trekken. Het systeem dient overdag continue bemand te worden en is zeer arbeidsintensief. De methode is wel effectief omdat de verstoring alleen in de directe omgeving van de aanwezige vogels plaatsvindt. Hierdoor treedt nauwelijks gewenning op.

1.7 Combinatiemiddelen visueel/akoestisch

1.7.1 Fladderprojectiel

Fladderprojectielen bestaan uit een lange mast, waarlangs een schijf met wapperende staarten, met een harde knal omhoog wordt geschoten. De installatie werkt op propaan. Het projectiel schiet tot 9 meter hoog en heeft volgens de leverancier, door de combinatie van beweging en geluid, een blijvend schrikeffect. De methode wordt toegepast voor het verjagen van vogels uit landbouw- en fruitpercelen.

Voor het gebruik van fladderprojectielen is in bepaalde gemeenten een ontheffing in het kader van de Algemene Plaatselijke Verordening vereist. Zij mogen niet gebruikt worden in de nabijheid van de bebouwde kom. Zij kunnen bij weidend vee schrik- en vluchtreacties geven.

Richtlijn Faunafonds

Conform de voorschriften van de fabrikant/leverancier.

1.7.2 Ritselfolie

Ritselfolie bestaat uit een zeer lichte metaalfolie. Stroken van deze folie kunnen met een soepel draadje worden opgehangen aan spandraden, de afrastering of paaltjes. De folie beweegt op de wind en maakt hierbij een ritselend geluid. Ook de weerkaatsing van het zonlicht op de folie draagt bij aan de effectiviteit.

Richtlijn Faunafonds

Onderlinge afstand maximaal 10 meter.

1.8 Afscherming

1.8.1 Gaasraster

Rasters van gaas zijn een zeer effectieve manier om niet vliegende diersoorten te weren van landbouwpercelen. De kosten zijn echter hoog en het permanente karakter van gaasrasters maakt deze vooral geschikt voor meerjarige teelten (bijvoorbeeld fruitpercelen, boomteelt).

De tekeningen geven voorbeelden van effectieve rasters voor herten en wilde zwijnen, wilde zwijnen, reeën, hazen en konijnen.

Eenvoudige gaasrasters kunnen ook worden toegepast om schade door meerkoeten (en soms waterhoentjes) te voorkomen op percelen langs water. Het raster (min. 0,80 m hoog) wordt tussen het water en het gewas aangebracht.

Voorbeeld van gaasraster voor herten en wilde zwijnen:

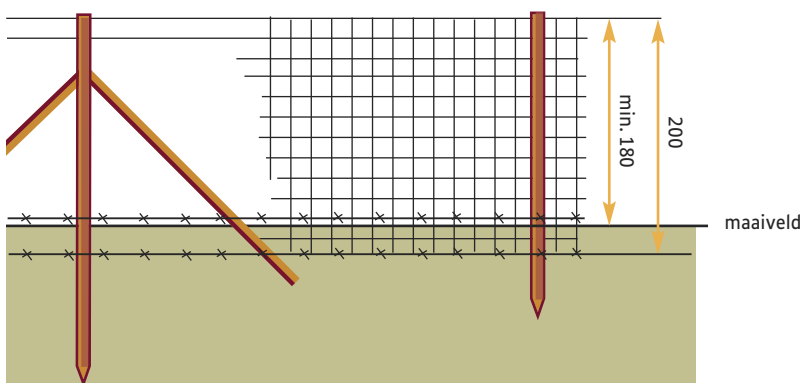
- Rasterpalen: lang 2,50 meter, diameter 10/12.
- Hoek- en schoorpalen: lang 3,50 meter, diameter 12/14.
- Palen op 4,00 meter.
- Gaas: Vierkant vlechtwerk van minimaal 2,00 meter hoog (b.v. 200/17/15).

Gaas aan de wildzijde van de palen aanbrengen, 0,20 meter ingraven en mechanisch aanspannen.

Puntdraden op 0,20 m – maaiveld en 0,10 m + maaiveld.

Spandraden op 0,60 m, 1,20 m en 1,80 m + maaiveld.

Bevestiging gaas aan draden met binddraad en ringkrammen (minimaal elke 40 cm).

Voorbeeld van gaasraster voor wilde zwijnen:

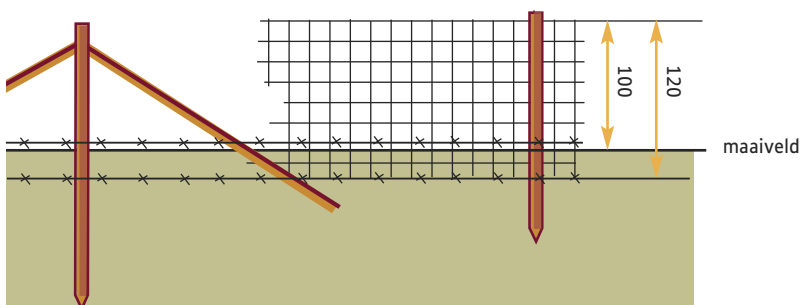
- Rasterpalen: lang 1,80 meter, diameter 10/12.
- Hoek- en schoorpalen: lang 2,50 meter, diameter 12/14.
- Palen op 4,00 meter.
- Gaas: Zwaar vierkant vlechtwerk van 1,20 meter hoog (b.v. zwaar type 120/11/15).

Gaas aan de wildzijde van de palen aanbrengen, 0,20 meter ingraven en mechanisch aanspannen.

Puntdraden op 0,20 m – maaiveld en 0,03 m + maaiveld.

Spandraden op 0,60 m + maaiveld.

Bevestiging gaas aan draden met binddraad en ringkrammen (minimaal elke 40 cm).

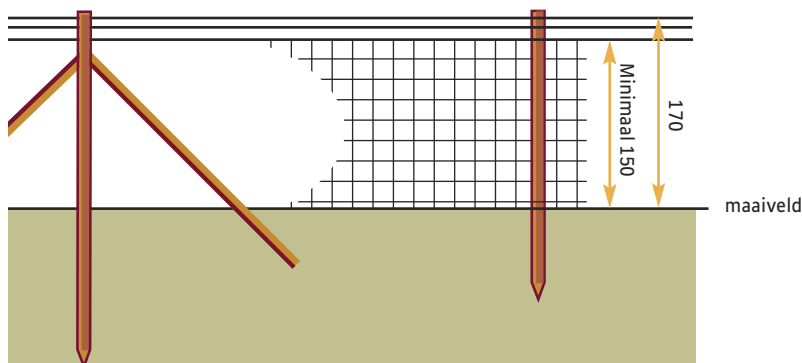
Voorbeeld van gaasraster voor reeën:

- Rasterpalen: lang 2,50 meter, diameter 10/12.
- Hoek- en schoorpalen: lang 3,50 meter, diameter 12/14.
- Palen op 4,00 meter.
- Gaas: Vierkant vlechtwerk van minimaal 1,50 meter hoog, (b.v. 150/13/15).

Gaas aan de wildzijde van de palen aanbrengen en mechanisch aanspannen.

Spandraden langs bovenzijde, onderzijde en midden van het gaas en op 1,60 m en 1,70 m + maaiveld.

Bevestiging gaas aan draden met binddraad en ringkrammen (minimaal elke 40 cm).

Voorbeeld van gaasraster voor hazen en konijnen:

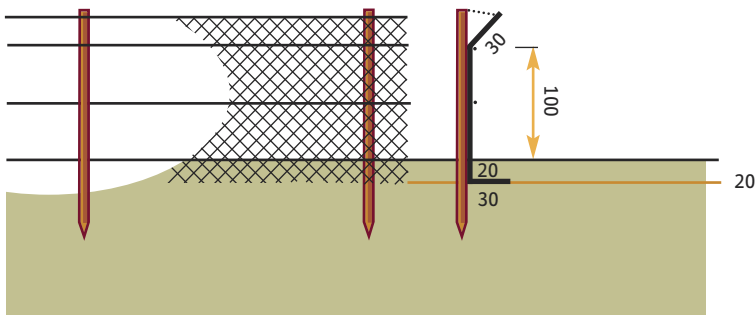
- Rasterpalen: lang 2,00 meter, diameter 6/8.
- Hoek- en schoorpalen: lang 2,50 meter, diameter 12/14.
- Palen op 2,50 tot 3,00 meter.
- Gaas: Zeskantig vlechtwerk van 1,80 meter hoog ('kippengaas').
- Maaswijdte: konijn 25 mm / haas 50 mm.

Gaas aan de wildzijde van de palen aanbrengen, 0,20 meter ingraven en 0,30 m horizontaal omzetten.

De bovenste 0,30 meter van het gaas omzetten en door middel van eindjes draad ophangen aan de paalkoppen.

Spandraden op 0,50 m + maaiveld en langs de bovenzijde van het gaas.

Bevestiging gaas aan draden met binddraad en ringkrammen (minimaal elke 40 cm).

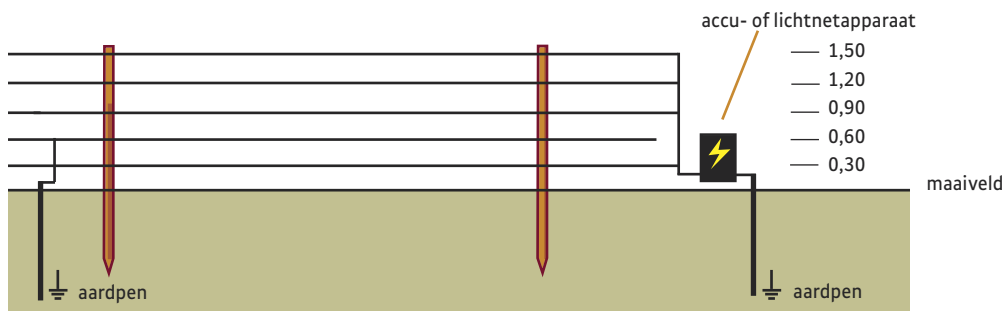

1.8.2 Elektrisch draadraster

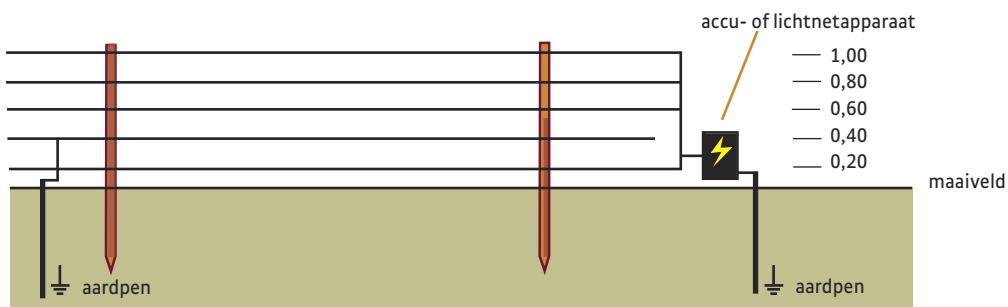
Elektrisch draadraster is geschikt om niet vliegende diersoorten te weren. Elektrische draadrasters zijn goedkoper dan gaarsters, zijn eenvoudiger te plaatsen en te verplaatsen, maar vragen meer toezicht en onderhoud. De schrikdraadapparaten zijn bovendien diefstalgevoelig.

De tekeningen geven voorbeelden van elektrische draadrasters voor herten, reeën en wilde zwijnen, wilde zwijnen en hazen en konijnen.

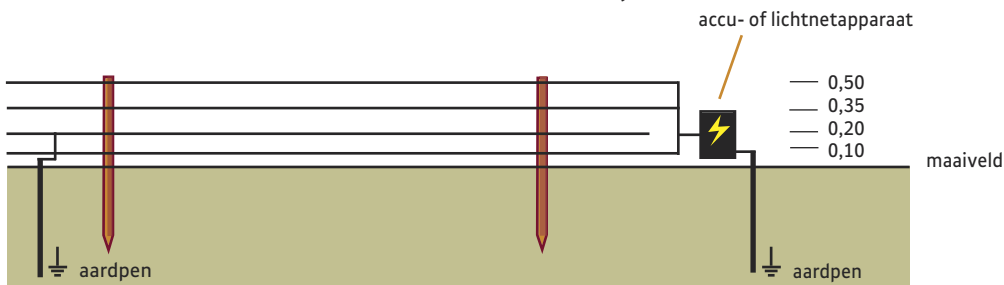
Voorbeeld van elektrisch draadraster voor herten, reeën en wilde zwijnen

Voorbeeld van elektrisch draadraster voor wilde zwijnen

Voorbeeld van elektrisch draadraster voor hazen en konijnen

1.8.3 Elektrisch netwerk

Fijnmazig elektrisch netwerk is een goed toepasbare en effectieve methode gebleken om hazen en konijnen van landbouwpercelen te weren. De netten zijn na enige oefening vrij simpel aan te brengen en op te ruimen. De kosten voor aanschaf en onderhoud liggen vrij hoog, waardoor deze methode vooral in aanmerking komt voor de wat kapitaalintensievere teelten. De netten met bijbehorende schrikdraad-apparaten zijn diefstalgevoelig en daardoor niet overal toepasbaar.

1.8.4 Afdeknetten

Afdeknetten worden vooral in de fruitteelt gebruikt om vogels te weren. De netten worden los over het gewas gelegd of aangebracht op een frame van palen en touwen. Afdeknetten worden ook gebruikt ter bescherming van opgeslagen ruwvoer.

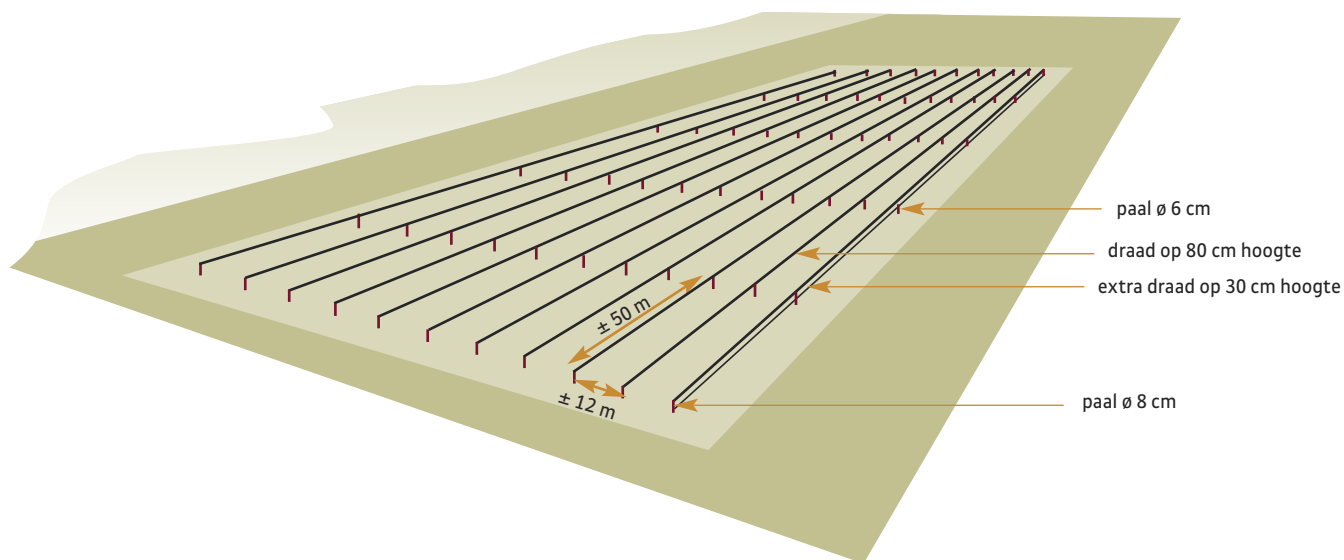
- *Het gebruik van stevige, fijnmazige netten die strakgespannen zijn voorkomt dat vogels verstrikt raken.*

1.8.5 Spandraden

Spandraden worden wel toegepast om ganzen en zwanen te weren. De draden (circa 2 mm dik) worden hierbij aangebracht op 0,80 meter boven het gewas. De koorden geven bij wind een zingend geluid. Bij aanraking veroorzaken zij een extra schrikreactie.

Om de draden goed te kunnen spannen zijn paaltjes (diameter 6 cm) om de 50 meter nodig. Langs de perceelsranden wordt vaak een extra draad op 30 cm hoogte aangebracht om inlopen van dieren vanuit de aanliggende percelen te voorkomen.

1.9 Teelttechnische maatregelen

1.9.1 Percelen gelijk inzaaien en zaaidiepte aanpassen

Als over een groot gebied percelen gelijktijdig ingezaaid worden, wordt het risico op vogelschade aan zaaizaad en kiemplanten gespreid. Dieper zaaien beperkt de kans dat zaaizaad wordt opgepikt door vogels.

1.9.2 Percelen ongeschikt maken voor schadesoorten

Het ongeschikt maken van percelen voor schade veroorzakende diersoorten vraagt nog veel onderzoek, maar lijkt vooral mogelijkheden te bieden voor muizensoorten. Regelmatige bodembewerking maakt het perceel minder geschikt voor muizen, waardoor de kans op schade verkleint. Veldmuizen hebben dekking nodig. Weilanden met een korte en egale grasmat zijn minder aantrekkelijk. Daarnaast dienen slootkanten te worden schoongemaakt en de begroeiing kort te worden gehouden.

Boomgaarden kunnen minder aantrekkelijk voor muizen gemaakt worden door onder andere:

- de grond onder de bomenrij zwart te houden
- de grasmat zo kort mogelijk te houden en het maaisel op te ruimen
- snoeihout, lege zakken, valfruit en dergelijke te verwijderen
- aangrenzende slootkanten schoon te houden en het maaisel van de gemaaide kanten te verwijderen
- in windsingels de bodembegroeiing kort te houden

Samenwerking met eigenaren of beheerders van aangrenzende percelen is gewenst om invasies te voorkomen.

1.9.3 Gebruik van zaadmengsels

Het toevoegen van minder aantrekkelijke voedselplanten voor ganzen aan zaadmengsels van bepaalde gewassen kan de begrazing van ganzen aan schade gevoelige percelen beperken. In Canada is hiermee geëxperimenteerd, waarbij percelen die waren ingezaaid met mengsels van gras en klaver met daaraan toegevoegd Luzerne of Gewone Rolklaver minder aantrekkelijk bleken te zijn voor foeragerende sneeuwganzen. Dit is mogelijk een manier om ganzenschade te beperken in percelen waar deze zich moeilijk laten weggagen, bijvoorbeeld in gebieden die grenzen aan opvanggebieden.

1.9.4 Emeltenbestrijding

Grasland wordt door wilde zwijnen en dassen vaak omgewroet om de aanwezige emelten. Ook roeken worden aangetrokken door emelten in grasland en andere gewassen. Bestrijding van emelten vermindert de kans op schade door deze soorten.

1.9.5 Keuze opvolgende gewassen

Ondergewerkte gewassen of gewasresten (o.a. wortelen, aardappelen, bietenkoppen) kunnen grote aantrekkingskracht uitoefenen op dieren en hierdoor schade in het opvolgende gewas veroorzaken.

1.10 Aantrekken natuurlijke vijanden

1.10.1 Zitpalen roofvogels

Roofvogels maken graag gebruik van hoge uitkijkposten. Dergelijke uitkijkposten zijn eenvoudig te maken door een 4 tot 5 meter hoge paal in de grond te plaatsen en aan de bovenzijde te voorzien van een horizontale, ronde zitstok (diameter 3 tot 5 cm). De roofvogels die hiervan gebruik maken vliegen regelmatig over het gewas, ze vangen niet alleen een deel van de muizen maar verjagen ook de op het perceel aanwezige vogels.

1.10.2 Nestgelegenheid roofvogels

Eenzelfde effect als zitpalen voor roofvogels is te bereiken door het plaatsen van nestkasten voor torenvalken. Bij het af- en aanvliegen met voer voor de jongen verjagen de torenvalken ook de vogels van het perceel. Ook het plaatsen van uilennestkasten kan nuttig zijn om schade door muizen te beperken.

1.11 Vang- en bestrijdingsmiddelen

1.11.1 Kastvallen en vangkooien

Kastvallen en vangkooien kunnen gebruikt worden om dieren te vangen en hierna al dan niet te doden. Kastvallen en vangkooien kunnen gebruikt worden voor het vangen van zoogdieren als vossen, konijnen en muizen, maar ook voor het vangen van vogels als eksters, zwarte kraaien en kauwen.

Aan het gebruik van levende lokvogels in combinatie met een kastval voor de vangst van ekster, zwarte kraai of kauw zijn eisen gesteld:

- Als lokvogels mogen alleen gefokte exemplaren van de ekster, zwarte kraai en kauw worden gebruikt
- De kastval moet zodanig geconstrueerd zijn dat geen lichamelijk contact mogelijk is tussen de lokvogel en de te vangen vogel
- De lokvogels moeten zijn voorzien van voldoende voedsel en water

Er zijn zeer veel verschillende typen kastvallen en vangkooien. Een bekend type is de val waarbij één of twee deuren dichtslaan of –vallen als het dier op een tredplaat stapt. Vangkooien voor het vangen van eksters en verwilderde duiven berusten op hetzelfde principe. Er bestaan ook gazen kooitjes met een éénzijdig te openen klepje waarmee konijnen bij het fretteren kunnen worden gevangen. Dergelijke kooien worden ook wel gebruikt om jonge vossen op de burcht te vangen. De zogenaamde kraaienvangkooi bestaat uit een grote kooi van gaas, met aan de bovenzijde een soort 'fui', waarbij de vogels (aangetrokken door voer en lokvogels) de kooi wel in kunnen maar deze niet meer kunnen verlaten. Voor het gebruik van kastvallen en vangkooien is voor de meeste diersoorten een ontheffing vereist.

1.11.2 Klemmen

In het Besluit beheer en schadebestrijding dieren (art. 11) zijn klemmen aangewezen als verboden vangmiddel, met uitzondering van klemmen die uitsluitend geschikt en bestemd zijn voor het vangen en (direct) doden van mollen, zwarte – en bruine

ratten of huismuizen. Het gebruik van klemmen voor woelmuizen en woelratten mag alleen op basis van een ontheffing.

Klemmen worden geplaatst voor hopen of doorgangen, op wissels of op andere plaatsen waar de te vangen dieren frequent aanwezig zijn. Er zijn klemmen die dichtslaan door indrukken van een tredplaat of door beroering van een draad of pal. Dergelijke klemmen worden over het algemeen voor hopen of op wissels geplaatst. Andere klemmen worden voorzien van aas en geplaatst op plaatsen waar de dieren verwacht worden.

Op plaatsen met kinderen of huisdieren kunnen klemmen voor ratten en muizen het beste worden geplaatst in een tunneltje, gemaakt van drie houten planken.

1.11.3 Buidels en fretten

Buidels zijn toegestaan voor het vangen van konijnen. Zij bestaan uit een netje met een langs de rand ingeregen trekkoord, dat over het hol van een konijn wordt gelegd. Het trekkoord wordt bevestigd met een pennetje. De konijnen worden vervolgens met een fret uit hun hol gejaagd. Door de snelheid van het konijn trekt de buidel dicht en raakt het dier gevangen. Als alternatief voor buidels worden ook wel gazen vangkooitjes gebruikt, met een éézijdig te openen klepje.

Het bejagen van konijnen met behulp van fretten en buidels is op eigen terrein toegestaan.

Fretten kunnen daarnaast ook ingezet worden bij de bestrijding van muizen en ratten in opstallen. Wel dient voorkomen te worden dat de fret kan ontsnappen.

1.11.4 Giften

Giften mogen uitsluitend worden toegepast bij de bestrijding van zwarte- en bruine ratten, woelratten, huismuis, mollen, veldmuizen en bosmuizen. Het gebruik van gif voor woelratten is ontheffingsplichtig. In de Bestrijdingsmiddelenwet is bepaald welk middel voor welke diersoorten en in welke omstandigheden mag worden gebruikt. Voor actuele informatie over toegelaten middelen wordt verwezen naar de website van het College van de Toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (CTGB): www.ctb.agro.nl. Ook de leverancier van het middel kan hierover duidelijkheid verschaffen.

Bij het gebruik van gif moet altijd rekening gehouden worden met kinderen en andere diersoorten. Gif, vaak in de vorm van korrels, wordt daarom in hopen van dieren gelegd of er worden pvc-buisjes of speciale doosjes gebruikt om het gif uit te leggen.

1.11.5 Rook- en gaspatronen

Voor toepassing van bijvoorbeeld gassingsmiddelen tegen mollen is een diploma ongediertebestrijding vereist.

- *Woelratten mogen op basis van artikel 9 lid 7 van het Besluit beheer en schadebestrijding niet worden bestreden met rook- en gaspatronen. Mollen wel. Woelratten maken graag gebruik van mollengangen. Een adequate bestrijding van mollen maakt een perceel minder aantrekkelijk voor woelratten.*

1.11.6 Rodenator Pro™

De Rodenator is een apparaat, waarbij met behulp van een lans een explosief mengsel van zuurstof en propaangas in de gangen van woelratten wordt gespoten. Na enkele seconden wordt het mengsel tot ontploffing gebracht. Door de grote druk die hierbij vrijkomt worden de woelratten nagenoeg direct gedood. Met één explosie kan een cirkel met een straal van maximaal 10 meter worden bewerkt, afhankelijk van de dichtheid van het gangenstelsel.

Deze methode is ook geschikt voor de biologische sector, waar het gebruik van bestrijdingsmiddelen niet is toegestaan. De Rodenator mag alleen gebruikt worden voor de bestrijding van woelratten.

1.12 Gebruik geweer

Bij de preventie van schade door gebruik van het geweer kan onderscheid worden gemaakt in regulering van de stand, verjaging door middel van afschot en het wegnemen van een beperkt aantal schadeveroorzakende individuen.

Regulering van de stand heeft betrekking op diersoorten waarbij de populatie door bejaging of afschot, op een bepaald niveau kan worden gebracht of gehouden om belangrijke schade aan landbouwgewassen te voorkomen. Het gaat daarbij om soorten die gedurende het gehele of grootste deel van het jaar in een bepaald gebied voorkomen. Voorbeelden hiervan zijn de grote hoefdieren (edelhert, damhert, wild zwijn en ree), die planmatig worden beheerd volgens een beheerplan en zogenaamd 'standwild' (o.a. haas, konijn en fazant).

Er zijn ook diersoorten die vanuit de wijde omgeving, soms in grote aantallen, op bepaalde landbouwpercelen of -gewassen trekken. Regulering van de stand draagt bij deze soorten nauwelijks bij aan de beperking of voorkoming van de schade. Op het moment dat de schade optreedt zal de plaatselijke jachthouder (in opdracht van de grondgebruiker) de schade kunnen beperken door verjaging door middel van ondersteunend afschot.

Zo zal in veel gevallen het afschieten van een beperkt aantal schadeveroorzakende individuen op een schadeperceel voldoende zijn om de schade te beperken of te voorkomen.

Bejaging van aangewezen wildsoorten is wettelijk toegestaan in de bejaagbare periode van de betreffende soort. Buiten deze periode kan afschot alleen plaatsvinden op basis van vrijstelling, aanwijzing of ontheffing. Ten aanzien van diverse beschermde diersoorten kan het gebruik van het geweer bij provinciale ontheffing worden toegestaan, wanneer de belangen groot zijn en andere maatregelen onvoldoende effect hebben. Voor bepaalde diersoorten geldt hiervoor ook wel een provinciale vrijstelling.

- *Ondersteunend afschot zorgt ervoor dat dieren de preventieve middelen blijven associëren met gevaar. Hierdoor wordt voorkomen dat de middelen de dieren op termijn juist gaan aantrekken. ('als er vlaggen staan is er waarschijnlijk wat te halen').*

1.13 Overige middelen en maatregelen

1.13.1 Verjaging m.b.v. honden en roofvogels

Groepen vogels kunnen ook worden verjaagd met behulp van honden (meestal Bordercollies) en getrainde roofvogels. Diverse valkeniers en hondenbezitters bieden deze diensten aan.

1.13.2 Beperking populatie van overzomerende ganzen

Populaties overzomerende ganzen kunnen worden beperkt door het gebruik van het geweer, maar ook door het vangen van ruiende vogels met vangkralen en door het behandelen van legsels, zodat deze niet meer uitkomen. Eieren kunnen hiertoe worden geraapt, geschud, aangeprikt of bewerkt met plantaardige olie of vloeibare paraffine.

Het weghalen (rapen) van eieren is minder effectief omdat ganzen dan vaak een nieuw legsel beginnen. Beter kunnen de eieren blijven liggen en een behandeling ondergaan die voorkomt dat ze uitkomen. De ouders zullen dan blijven broeden tot na de normale uitkomstdatum alvorens ze het nest verlaten. Veel soorten kunnen daarna alsnog een tweede legsel beginnen. Een mogelijk alternatief is om één ei in het legsel onbehandeld te laten. Als deze uitkomt zijn de ouders de rest van het seizoen bezig om dit ene jong groot te brengen. Hiermee wordt voorkomen dat ze aan een nieuw legsel beginnen.

► *Zie ook: Handreiking voor beleid ten aanzien van overzomerende ganzen.*

1.13.3 Het voorkomen van schade aan lammeren door vossen en kraaien

Lammeren zijn vooral gevoelig voor aanvallen van kraaien en vossen direct na de geboorte of als ze verzwakt zijn door ziekte. De ooien kunnen tijdens het lammeren het beste worden binnengehouden. Hetzelfde geldt voor pasgeboren of zieke lammeren.

Het aflammeren in de wei wordt ten zeerste afgeraden. Nageboorten en eventuele dode lammeren hebben een grote aantrekkingskracht op kraaien. Deze wennen snel aan dit overvloedige voedselaanbod en zullen vaak ook de pasgeboren of zieke lammeren aanpakken.

► *De inzet van innovatieve middelen is mogelijk na overleg met het Faunafonds. Gehele of gedeeltelijke vergoeding van kosten voor de aanschaf of inzet van innovatieve middelen is eventueel mogelijk in het kader van onderzoek.*

deel 2 Soorten Faunaschade

Deel 2 geeft een overzicht van de schade die dieren in de agrarische sector kunnen aanrichten. Behandeld worden diverse teelten en gewassen in de land- en tuinbouw, fruitteelt, bosbouw en boomteelt. Verder wordt aandacht besteed aan landbouw-huisdieren, opslag van ruwvoerders en erven en opstallen.

Per onderdeel is een tabel opgenomen met daarin de schadeveroorzakende diersoorten, het type schade, de periode waarin de schade meestal optreedt en eventuele opmerkingen.

In tegenstelling tot het Handboek Faunaschade (2002), worden in de tabellen geen preventieve maatregelen meer genoemd. De bij de verschillende diersoorten in aanmerking komende preventieve maatregelen staan vermeld in paragraaf 1.2.

De eisen die het Faunafonds stelt aan preventie bij de verschillende teelten en diersoorten worden ook vermeld op www.faunafonds.nl.

Nieuwe en/of afwijkende teeltmaatregelen of teeltwijzen kunnen leiden tot een verhoogd risico op faunaschade. Het Faunafonds kan in dergelijke gevallen hogere eisen stellen ten aanzien van preventie of besluiten dat eventuele schade voor risico van de grondgebruiker is. Hetzelfde geldt ook voor de teelt van nieuwe gewassen of rassen en plaatselijke omstandigheden met een groot risico op faunaschade. Overleg in dergelijke gevallen eerst met het Faunafonds.

2.1 Akkerbouw

2.1.1 Granen (zomer- en wintergranen)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Edelhert	vraatschade	gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen. In bepaalde gevallen mogelijkheid voor afsluiten van gedoogovereenkomst met Faunafonds.
Damhart	vraatschade	gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Wild zwijn	wroetschade vraatschade	voorjaar melkrijpstadium tot oogst	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Ree	vraatschade	voorjaar	
Konijn	vraatschade	voorjaar/zomer graafschade	
Wilde eend	vraatschade	gehele teeltperiode	Schade met name in gelegerd graan. Soms in combinatie met vertrappings- en/of bevuilingschade.
Smient	vraatschade	najaar/winter	Wintergast. Vraatschade in wintergranen, soms in combinatie met bevuilingschade en/of verslemping van de bodem.
Overwinterende ganzen	vraatschade vertrapping bevuiling	najaar/winter	Wintergasten. Schade in wintergranen. Aardappelen als voorvrucht heeft extra aantrekkingskracht.
Overzomerende ganzen	vraatschade vertrapping bevuiling	gehele jaar	
Knobbelzwaan	vraatschade	gehele teeltperiode	Soms in combinatie met bevuilingschade en verslemping van de bodem.
Kleine zwaan Wilde zwaan	vraatschade	herfst/winter	Soms in combinatie met bevuilingschade en verslemping van de bodem.
Meerkoet	vraatschade	herfst/winter/voorjaar	Soms in combinatie met verslemping van de bodem.
Waterhoen	vraatschade	kiemperiode	
Fazant	vraatschade	zaai/kiemperiode	
Houtduif Verwilderde duif Holenduif Turkse tortel	vraatschade	voorjaar/zomer	Schade met name in gelegerd graan. Soms in combinatie met vertrappings- en/of bevuilingschade.
Zwarte kraai	vraatschade	voorjaar/zomer/herfst	In zomer en herfst vooral in gelegerd graan.
Kauw Roek	vraatschade	zaaiperiode/zomer	Zomers vooral in gelegerd graan.

2.1.1 Granen (zomer- en wintergranen) vervolg

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Scholekster	vraatschade	voorjaar	
Huismus	vraatschade	zomer	
Das	vraatschade	zomer graafschade	Naast vraatschade aan kolven, soms ook schade door het graven van bijburchten in maisakkers en opgraven van zaaigoed. Mogelijkheid voor afsluiten gedoogovereenkomst met het Faunafonds voor burchten op (of direct grenzend aan) het perceel.
Veldmuis	vraatschade graafschade		
Spreeuw	pikschade	voorjaar/najaar	Pikschade aan kiemend graan.
Meeuwen	vraatschade	zaaiperiode	
Overige opmerkingen: Ondergewerkte aardappelen, wortelen of bietenkoppen hebben grote aantrekkingskracht op dieren, waardoor de schade in het opvolgende gewas (b.v. graan) kan optreden.			

2.1.2 Aardappelen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Edelhert	vraatschade krabschade	voorjaar gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Damhart	vraatschade krabschade	voorjaar gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Wild zwijn	wroetschade vraatschade	voorjaar zomer	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Meerkoet	vraatschade	voorjaar/zomer	Vraatschade door meerkoeten met name bij vroege aardappelen.
Grauwe gans (overwinterend)	vraatschade vertrapping	najaar/winter	Bloottrappen van knollen (veroorzaakt groene knollen). Veelal door grauwe ganzen die vroeg trekken.
Overzomerende ganzen	vraatschade	gehele jaar	
Fazant	krabschade	augustus-september	
Roek	krabschade pikschade		
Das	vraatschade	zomer	Mogelijkheid voor afsluiten gedoogovereenkomst met het Faunafonds voor burchten op (of direct grenzend aan) het perceel.
Overige opmerkingen: Achtergebleven aardappelen (kriel) hebben grote aantrekkingskracht op dieren, waardoor de schade in het opvolgende gewas kan optreden.			

2.1.3 Suikerbieten en voederbieten

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Edelhert	vraatschade krabschade	voorjaar gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Damhert	vraatschade krabschade	voorjaar gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Wild zwijn	wroetschade vraatschade	voorjaar zomer	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Meerkoet	vraatschade	voorjaar/zomer	Vraatschade door meerkoeten met name bij vroege aardappelen.
Grauwe gans (overwinterend)	vraatschade vertrapping	najaar/winter	Bloottrappen van knollen (veroorzaakt groene knollen). Veelal door grauwe ganzen die vroeg trekken.
Overzomerende ganzen	vraatschade	gehele jaar	
Fazant	krabschade	gehele jaar	
Roek	krabschade pikschade		
Das	vraatschade	zomer	Mogelijkheid voor afsluiten gedoogovereenkomst met het Faunafonds voor burchten op (of direct grenzend aan) het perceel.

Overige opmerkingen:

Achtergebleven bietenresten hebben grote aantrekkingskracht op dieren, waardoor de schade in het opvolgende gewas kan optreden.

2.1.4 Maïs (snij-, korrel- en suikermaïs)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Edelhert	vraatschade	zomer en herfst	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen. In bepaalde gevallen mogelijkheid voor afsluiten van gedoogovereenkomst met Faunafonds.
Damhart	vraatschade	zomer en herfst	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Wild zwijn	wroetschade vraatschade	gehele teeltperiode	Soms in combinatie met schade door lopen, liggen en/of rollen.
Wilde eend	vraatschade	voorjaar, zomer en herfst	Incidentele schade. Preventieve maatregelen in het hoge gewas moeilijk te realiseren.
Fazant	vraatschade	zaaiperiode	
Houtduif	vraatschade	zaaiperiode	
Verwilderde duif	vraatschade	zaaiperiode	
Zwarte kraai Kauw	vraatschade pikschade krabschade	voorjaar en herfst zaai- en oogstperiode	Schade in zaaiperiode en in afrijpend gewas. Ook schade aan ingekuilde snijmaïs (gehele jaar).
Ekster Roek	vraatschade	zaaiperiode	Schade in zaaiperiode en in afrijpend gewas.
Spreeuw	pikschade	zomer	Aanpikken van kolven. Vaak in de buurt van verzamelplaatsen (b.v. rietvelden).
Konijn	vraatschade	voorjaar en zomer	
Das	vraatschade graafschade	zomer	Mogelijkheid voor afsluiten gedoogovereenkomst voor burchten op het land met Faunafonds.
Bever	vraatschade		Afbijten en wegslepen van complete stengels. Vlak voor de oogst. Vooral langs beken.
Meeuwen	vraatschade	zaaiperiode	
Overzomerende ganzen	vraatschade	kiemperiode	In een later stadium soms ook vertrappingschade bij water op het land.
Overige opmerkingen: Voor schade aan ingekuilde maïs zie 'kuilvoer, silage, pakken en rollen'.			

2.1.5 Winterwortelen			
Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Ganzen	vraatschade	winter/voorjaar vertrapping	
Veldmuizen	vraatschade	gehele teeltperiode	
Haas Konijn	vraatschade	na opkomst	Eerste weken na opkomst. Overige wortels kunnen hierdoor te groot worden en gaan scheuren of komen bij de tarra.
Overwinterende ganzen	vraatschade	winter	Late teelt en bewaarteelt.
Fazanten	vraatschade	zaaiperiode	
Damherten	vraatschade vertrapping	gehele jaar	
Overige opmerkingen: In kustgebieden kunnen scholeksters, meeuwen, bergeenden en andere in grote getalen voorkomende wadvogels schade in wortelen veroorzaken door rusten en betreden van de ruggen. Ondergewerkte wortelresten hebben grote aantrekkingskracht op dieren, waardoor de schade in het opvolgende gewas kan optreden.			

2.1.6 Peulvruchten			
Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Houtduif	vraatschade pikschade	gehele teeltperiode	In de afrijpingsperiode vaak in combinatie met vertrappingsschade door openspringen van rijpe peulen.
Verwilderde duif Holenduif	vraatschade pikschade	gehele teeltperiode	Soms in combinatie met vertrappings- en/of bevuilingsschade.
Turkse tortel	vraatschade	voorjaar/zomer	
Zwarte kraai Kauw	vraatschade krabschade	zaai- en kiemperiode	
Roek	vraatschade pikschade	zaai- en kiemperiode afrijpingsperiode	
Vlaamse gaai	pikschade		Incidenteel schade in tuinbonen.
Meeuwen	vraatschade	zaai- en kiemperiode	
Fazant	vraatschade pikschade	zaai- en kiemperiode afrijpingsperiode	Incidentele schade.
Wilde eend	vraatschade	gehele teeltperiode	In de afrijpingsperiode vaak in combinatie met bevuilingsschade en vertrappingsschade door openspringen van rijpe peulen.
Overzomerende ganzen	vraatschade		Incidentele schade.
Haas	vraatschade	voorjaar en zomer	
Konijn	vraatschade	voorjaar en zomer	

2.2 Gras

2.2.1 Grasland (overjarig, blijvend)			
Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Edelhert Damhert	vraatschade	gehele jaar	
Wild zwijn	wroetschade	herfst en winter	
Overwinterende ganzen	vraatschade vertrappingschade bevuilding	najaar/winter	
Overzomerende Ganzen	vraatschade vertrappingschade bevuilding	gehele jaar	
Knobbelzwaan Meerkoet	vraatschade vertrapping bevuilding	gehele jaar	
Smient	vraatschade vertrapping bevuilding	herfst/winter	
Kleine zwaan Wilde zwaan	vraatschade	herfst/winter	Vooraf schade aan recent ingezaaid grasland en eerste snede.
Das	graafschade	voorjaar en zomer	Mogelijkheid voor afsluiten gedoogovereenkomst met het Faunafonds voor burchten op (of direct grenzend aan) het perceel.
Konijn	graafschade vraatschade	gehele jaar	
Mol	graafschade	gehele jaar	
Veldmuis Woelrat	graafschade	gehele jaar	Volledig of gedeeltelijk wegvreten van het wortelgestel. Vooral in winter en voorjaar.
Muskusrat	graafschade	gehele jaar	Ondermijning en instortingsgevaar bij graslanden langs watergangen. Bestrijding door provinciale muskusrattenbestrijding.

2.2.2 Graszaad, graszoden en pas ingezaaid grasland

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Wilde eend Meerkoet	vraatschade bevuilding vertrapping	gehele jaar	
Smient	vraatschade vertrapping bevuilding	herfst/winter	
Overwinterende ganzen	vraatschade vertrappingschade bevuilding	najaar/winter	
Overzomerende Ganzen	vraatschade vertrappingschade bevuilding	gehele jaar	
Knobbelzwaan	vraatschade vertrapping bevuilding	gehele jaar	
Kleine zwaan Wilde zwaan	vraatschade	herfst/winter	
Waterhoen	vraatschade		Schade aan recent ingezaaid grasland.
Houtduif	vraatschade	voorjaar/zomer	Vooraf op recent ingezaaid grasland. Trekken vaak op restanten en opslag wintertarwe.
Verwilderde duif Holenduif Turkse tortel	vraatschade	voorjaar/zomer	
Zwarte kraai Kauw	vraatschade	voorjaar/zomer/herfst	
Roek	vraatschade	zaaiperiode/zomer	
Meeuwen	vertrapping		Schade aan recent ingezaaid grasland.
Veldmuis	vraatschade	gehele jaar	Schade aan graszaad bij afrijping (juni, juli, augustus).. Volledig of gedeeltelijk wegvreten van het wortelgestel. Vooraf in winter en voorjaar
Edelhert Damhert Wild zwijn Das, konijn Mol Woelrat Muskusrat			Zie: Grasland (overjarig, blijvend)

2.3 Vollegrondsgroenten

2.3.1 Spinazie (vollegronds teelt)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Wilde eend	vraatschade vertrapping bevuilding	zaai- en kiempriode	
Houtduif Verwilderde duif	vraatschade	zaai- en kiempriode	
Haas		vraatschade	gehele teeltperiode
Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	
Meerkoet	vraatschade	gehele teeltperiode	
Overige opmerkingen: Voor overige soorten zie 'vollegrondsgroenten algemeen'.			

2.3.2 Sla en andijvie (vollegrondsteelt)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Haas	vraatschade	gehele teeltperiode	
Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	
Wilde eend	vraatschade	gehele teeltperiode	
Fazant	pikschade	gehele teeltperiode	Vooraf het uitpikken van het hart van andijvie.
Meerkoet	vraatschade	gehele teeltperiode	
Holenduif	vraatschade	gehele teeltperiode	Schade in ijsbergsla.
Overige opmerkingen: Voor overige soorten zie 'vollegrondsgroenten algemeen'. De zogenaamde vervroegende teelten (b.v. ijsbergsla onder folie) worden beschouwd als 'risicovolle teelt'. Schade door eenden is voor eigen risico. Dergelijke vroege teelten vormen vaak het eerste verse 'groen' na de winter en zijn erg aantrekkelijk voor eenden, die zich door het folie heen laten vallen en zich tegoed doen aan het gewas.			

2.3.3 Spruitkool

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Haas	vraatschade	in jong gewas	Vooraf in gewas tot 8 weken.
Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	
Fazant	pikschade		Incidentele schade. Schade door aanpikken van de spruiten.
Houtduif Verwilderde duif Holenduif	pikschade bevulling	winter en zomer	

Overige opmerkingen:

Bij extreme weersomstandigheden soms ook schade door ganzen en smienten. Soms schade door uittrekken van jonge planten (eerste 2 weken) door kraai, kauw en roek.

Voor overige schadesoorten zie 'vollegrondsgroenten algemeen'.

2.3.4 Bloemkool, broccoli en Romanesco

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Houtduif	pikschade bevulling	Gehele teeltperiode	Bloemkool is zeer gevoelig voor schade door houtduiven. Massale trek vooral bij vorst/sneeuw.
Verwilderde duif Holenduif	pikschade bevulling	winter en zomer	
Kraai Kauw Roek		jong gewas	Incidenteel schade door uittrekken van jonge planten (eerste 2 weken).
Haas Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	
Wilde eend	vraatschade	jong gewas	Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Fazant	pikschade	jong gewas	Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Meerkoet	vraatschade		Incidentele schade. Matig schadegevoelig.

2.3.5 Boerenkool

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Houtduif Verwilderde duif Holenduif	pikschade bevuiling	gehele teeltperiode	Soms in combinatie met bevuilingsschade. Boerenkool is zeer gevoelig voor schade door houtduiven.
Haas	vraatschade	gehele teeltperiode	
Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Wilde eend	vraatschade		Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Smient	vraatschade	winter	Met name bij extreme weersomstandigheden.
Meerkoet	vraatschade		Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Fazant	pikschade	jong gewas	Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Kraai Kauw Roek		jong gewas	Incidenteel schade door uittrekken van jonge planten (eerste 2 weken).

2.3.6 Overige koolsoorten

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Houtduif Verwilderde duif Holenduif	pikschade bevuiling	gehele teeltperiode	
Haas Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	Incidentele schade door konijnen.
Wilde eend	vraatschade	gehele teeltperiode	Incidentele schade.
Meerkoet	vraatschade		Incidentele schade.
Fazant	pikschade		Incidentele schade.
Kraai Kauw Roek	jong gewas		Incidenteel schade door uittrekken van jonge planten (eerste 2 weken).
Ganzen	vraatschade		

Overige opmerkingen:

Behalve in de plantperiode zijn sluitkolen als rode kool, spitskool en witte kool gering schadegevoelig voor haas en konijn. Chinese kool is zeer schadegevoelig, ook omdat de teelt op relatief kleine oppervlakten plaatsvindt. Het gebruik van wildwerende middelen is hierbij goed mogelijk en noodzakelijk!

Bij extreme weersomstandigheden in de winter soms ook schade door ganzen, smienten en diverse soorten eenden.

Voor overige diersoorten zie 'vollegrondsgroenten algemeen'.

2.3.7 Vollegrondsgroenten algemeen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Ree	vraatschade	direct na uitplanten	
Haas	vraatschade	gehele teeltperiode	
Konijn	vraatschade	gehele teeltperiode	
Meerkoet	vraatschade	gehele teeltperiode pikschade	Incidentele schade. Matig schadegevoelig.
Fazant	vraatschade pikschade		Incidentele schade, met name bij spruitkool en andijvie.
Houtduif	vraatschade	gehele teeltperiode pikschade bevuiling	
Holenduif Verwilderde duif	pikschade	gehele teeltperiode	Visuele – en akoestische middelen
Zwarte kraai Kauw Roek	pikschade	gehele teeltperiode	Soms ook schade door uittrekken van jonge planten.
Wilde eend	vraatschade	gehele teeltperiode	
Smient	vraatschade	herfst/winter	
Ganzen	vraatschade		
Overige opmerkingen: Schade in asperges, knolvenkel, knolselderij, krotten enz. Bij extreme weersomstandigheden in de herfst en winter soms ook schade door andere soorten eenden en ganzen.			

2.3.8 Overige groenten

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Lamsoor en zeekraal			
Ganzen	vraatschade vertrapping	gehele teeltperiode	Teelt van lamsoor en zeekraal in kustgebieden. Zeer kwetsbaar voor schade door ganzen. Is voor eigen risico van de ondernemer. Geldt ook voor de teelt van andere 'zilte' gewassen in kustgebieden.
Knolvenkel			
Haas	vraatschade	kiemperiode	Met name in kiemperiode (in droog voorjaar). Daarna minder schadegevoelig. Zie ook overige opmerkingen.
Cichorei			
Fazanten Hazen Houtduiven	vraatschade	bij opkomst	
Grauwe gans	vraatschade	gehele jaar	
Damherten	vraatschade	September tot oogst	
Asperge			
Wild zwijn	vraatschade	winter/voorjaar wroetschade	
Konijn	vraatschade		
Edelhert	vertrapping vraatschade		
Rabarber (vervroegende teelt)			
Fazant	pikschade	voorjaar	Aanpikken jonge spruiten.
Haas	vraatschade	voorjaar	Aanvreten jonge spruiten.
Ijsbergsla (vervroegende teelt)			
Eenden Haas	vraatschade	maart	Vormt het eerste jonge groen na de winter.

Overige opmerkingen:

Haas/knolvenkel: Eén haas kan in de kiemplanten al zeer grote schade kan aanbrengen. Bejaging van de hazen is dan geen afdoende oplossing omdat natuurlijk niet alle hazen kunnen en mogen worden afgeschoten. De teelt van knolvenkel kent een zeer lange vruchtwisseling en vindt daarom meestal plaats op gehuurde percelen, die achtereenvolgens worden ingezaaid. Met het aanbrengen van elektrisch netwerk of ander tijdelijk raster in het eerste deel van de teeltperiode kan de schade goed worden voorkomen. Daarna is de knolvenkel veel minder schadegevoelig en kan het netwerk op het volgende perceel worden ingezet.

2.4 Fruit

2.4.1 Appels en peren			
Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Ree Damhert	vraatschade veegschade	winter en vroege voorjaar	Schade door afbijten vruchtknoppen. Soms veegschade aan fruitbomen door vegen bastgewei of markeren territorium.
Haas	vraatschade schilschade	winter	Schade door afbijten van knoppen en twijgen en schillen van de stam.
Konijn	vraatschade	winter en voorjaar	
Spreeuw	pikschade	zomer en herfst	Afdeknetten bij kleine oppervlakten.
Zwarte kraai Kauw Ekster	pikschade	zomer en herfst	
Vlaamse gaai	pikschade	zomer en herfst	
Roek	pikschade	zomer en herfst	Soms schade in de omgeving van roekenkolonies.
Huismus	pikschade bevuiling	voorjaar, zomer en herfst	Pikschade aan knoppen en fruit.
Lijsterachtigen	pikschade	zomer en herfst	Pikschade aan knoppen en rijpend fruit.
Mezen	pikschade	voorjaar/zomer	Pikschade aan knoppen en rijpend fruit.
Woelrat Veldmuis	wortelschade	winter	Schade ontstaat in de winter maar wordt pas zichtbaar in voorjaar. Dan is het te laat. Preventief bestrijden.
Bever	vraatschade		Vraatschade aan bomen en bast.
Overige opmerkingen: Verder pikken fazanten en waterhoentjes soms aan laaghangend en gevallen fruit. Schade door ree, haas en konijn alleen in laagstamboomgaarden en eventueel in jonge aanplant van middel- of hoogstam boomgaarden. De kramsvogel is een talrijke wintergast. De koperwiek bevindt zich vaak tussen kramsvogels. Veroorzaken soms samen met andere lijsterachtigen schade in late rassen. Ten aanzien van schade door ree, damhert, haas en konijn wordt van de grondgebruiker verwacht dat deze een effectief raster aanbrengt.			

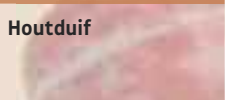
2.4.2 Kersen en morellen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
 Spreeuw	vraatschade pikschade bevuiling vernieling	zomer en herfst	De spreeuw is één van de vogelsoorten die in belangrijke mate schade toebrengen in kersenboomgaarden (opeten en aanpikken kersen, bevuiling en vernieling). Vooral boomgaarden met grazend vee en pas gemaaide percelen trekken veel spreeuwen aan.
Lijsterachtigen			zie: spreeuw
Woelrat	wortelschade	winter	Schade ontstaat in de winter maar wordt pas zichtbaar in voorjaar. Dan is het te laat. Preventief bestrijden.

Overige opmerkingen:

Houtduif, zwarte kraai, roek, vlaamse gaai en huismus eten ook kersen, maar de schade is over het algemeen van weinig betekenis. Hazen en konijnen kunnen schade aanrichten door het schillen van de stam.

2.4.3 Pruimen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
 Houtduif	pikschade	voorjaar	Plaatselijk ernstige pikschade aan bloesem. Soms ook aan knoppen, net voor uitkomen (witte-knopstadium).
Huismus	pikschade	april	Pikschade aan knoppen en bloemen.

Overige opmerkingen:

Soms ook pikschade door kraaiachtigen, spreeuwen en merels (zie: appels en peren). Hazen en konijnen kunnen schade aanrichten door het schillen van de stam.

2.4.4 Bessen (rode - en witte aalbes, kruisbes, zwarte bes, blauwe bes)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
 Spreeuw Lijster Merel	vraatschade	zomer	Vooraf in rode – en blauwe bessen.
Huismus	pikschade	voorjaar	Aanpikken van knoppen van rode bes en Schade vooral in de nabijheid van bebouwing en in de buurt van bomen en struiken waarin ze bij onraad kunnen vluchten.
Houtduif	vraatschade vernieling	voorjaar en zomer	Eten van onrijpe zwarte - en rode bessen en afbreken van vruchthout.
Zwarte kraai Kauw Ekster Vlaamse gaai	vraatschade vernieling	voorjaar en zomer	
Konijn Haas	vraatschade schilschade	gehele jaar	

2.4.5 Bramen en frambozen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Spreeuw	vraatschade	zomer	Vooral in frambozen.
Lijsterachtigen	vraatschade	zomer	Vooral in frambozen en met name door merel en lijster.
Ree	vraatschade	voorjaar, zomer en herfst	Soms schade in framboos en braam door afvreten blad.
Konijn	vraatschade	voorjaar, zomer en herfst	

2.4.6 Aardbeien

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Lijsterachtigen Spreeuw	pikschade	zomer en herfst	
Kraaiachtigen	pikschade	zomer en herfst	
Houtduif	pikschade	zomer en herfst	
Ree	vraatschade	voorjaar	Soms schade door afvreten blad, net voor de vruchtzetting.
Konijn	vraatschade	planttijd	Schade door aanvreten jonge planten.
Woelrat	wortelschade	winter	Schade ontstaat in de winter maar wordt pas zichtbaar in voorjaar. Dan is het te laat. Preventief bestrijden.

2.4.7 Wijnbouw/druiven

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Lijsterachtigen Spreeuw	vraatschade		
Haas Konijn	schilschade		
Edelhert Ree	schilschade veegschade		
Wild zwijn	wroetschade vernieling		

Overige opmerkingen:

Opkomende wijnbouw in Nederland door schimmelresistente rassen. Met name oudere wijnstokken vertegenwoordigen een grote waarde. Schade is te voorkomen door aanbrengen rasters en afdeknetten. Geen tegemoetkoming in de schade door het Faunafonds.

2.5 Overig

2.5.1 Bloemen , bloemzaden en bloembollen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Ree Edelhert Damhert	vraatschade		Vraatschade en schade aan afdek materiaal.
Wilde eend	vraatschade		Vooraf in lilies. Soms in combinatie met vertrappingsschade.
Haas	vraatschade	gehele jaar	
Konijn	vraatschade	voorjaar en zomer	
Fazant	pikschade	voorjaar/zomer/herfst	Incidenteel schade aan bloemzaden.
Patrijs	pikschade	voorjaar	Pikschade aan bloembollen.
Zwarte kraai Kauw	pikschade krabschade	voorjaar	
Ekster	pikschade Roek	voorjaar	Schade aan bloembollen (m.n. door roeken).
Vlaamse gaai	pikschade	zomer en herfst	Incidenteel schade aan bloemzaden.
Huismus Spreeuw	pikschade vervuiling	zomer en herfst	Pikschade aan bloemzaden.
Vinkachtigen	pikschade vervuiling		

Overige opmerkingen:

Om verstuuving van de grond tegen te gaan wordt soms gras/winterrogge ingezaaid. Deze methode wordt afgeraden omdat dit gewas grote aantrekkingskracht uitoefent op ganzen, smienten en wilde eenden.

2.5.2 Bosbouw en boomteelt

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Edelhert	vraatschade schilschade veegschade	herfst en winter winter en voorjaar	Vraatschade door knippen eindtoppen en zijtakken. Veegschade bij vegen bastgewei en markering territorium; soms ook uit de grond trekken of scheefduwen van recent geplante bomen. Schilschade door lostrekken van een deel van de boombast.
Damhert	vraatschade schilschade veegschade	herfst en winter	Zie: Edelhert.
Wild zwijn	wroetschade	herfst en winter	Schade door scheefduwen van bosaanplant, kort na planten (verdroging/bevriezing wortels).
Ree	vraatschade veegschade	winter en voorjaar	Vraatschade vooral aan loofhout. Veegschade aan vers geplant bosplantsoen (lariks, douglas, spar, abiës, polulier).

2.5.2 Bosbouw en boomteelt (vervolg)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Haas	vraatschade schilschade	gehele jaar	Vraat/schilschade aan bosplantsoen vooral in de winter, in boomkwekerijen het gehele jaar.
Konijn	vraatschade schilschade	winter en voorjaar	Vraatschade aan bosplantsoen met name aan loofhout en de kwetsbare naaldhoutsoorten
Zwarte kraai Kauw	vraatschade vernieling	gehele jaar	Vraatschade in zaaibedden van boomkwekerijen. Vernieling door uittrekken stekken.
Specht	Vernieling	gehele jaar	Beschadiging van de bast.
Ekster	vraatschade vernieling	gehele jaar	Vraatschade in zaaibedden van boomkwekerijen. Vernieling door uittrekken stekken.
Roek	vernieling	gehele jaar	Takbreuk/topbreuk, vooral in het voorjaar (zie ook 'Overige opmerkingen')
Vlaamse gaai	vraatschade	gehele jaar	Vraatschade in zaaibedden van boomkwekerijen en bij bosaanleg middels zaaien (eikels). Soms ook schade door uittrekken van stekken.
Houtduif	vraatschade	gehele jaar	Schade aan zaaibedden. Landelijke vrijstelling.
Bever	vraatschade schilschade	gehele jaar	Vraatschade aan bomen en bast.

Overige opmerkingen:

Voorals zaaibedden met eikels waarbij graan wordt ingezaaid zijn zeer schadegevoelig (zowel het graan als de eikels hebben een grote aantrekkingskracht op dieren).

In de laanbomenteelt veroorzaken roeken soms schade door het uitbreken van scheuten en toppen en het uitpikken van knoppen. Hiertegen zijn geen afdoende preventieve maatregelen voorhanden. Ontheffing voor afschot/verjaging aanvragen.

2.5.3 Helm en griend

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Konijn	vraatschade	gehele jaar	Vraatschade aan helmgras in duingebieden.
Spreeuw	vernieling	september t/m januari	Breken van riet en buigen van griend bij gebruik als rustplaats (vaak zeer grote groepen vogels). Preventieve maatregelen zijn vaak niet mogelijk omdat op voorhand niet voorspeld kan worden waar de vogels zullen invallen. Bij constatering kunnen de vogels verjaagd worden (toelopen, vogelafweerpistool). De opvolgende jaren de situatie in de gaten houden en eventueel opnieuw verjagen.
Meeuwen	pikschade		Uittrekken van helmgras in duingebieden (incidenteel).

Overige opmerkingen:

Spreeuwen strijken soms massaal neer in griendculturen. De dikste stammen zijn bestemd als onderstam voor diverse soorten wilgen. Deze onderstammen dienen 2,5 m lang en kaarsrecht te zijn.

Bij massale inval van spreeuwen buigen de stammen en herstellen zich vaak niet meer.

2.5.4 Riet en biezen

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Ganzen	vraatschade		Vraatschade aan biezen. Vooral bij biezeneteelt op kleine oppervlakten kan soms zeer grote schade optreden.
Zwanen	vraatschade		Vraatschade in riet en biezen, door met name knobbelswanen.
Meerkoet	vraatschade		Vraatschade in riet en biezen.
Spreeuw	vernieling	september t/m januari	Breken van riet en buigen van griend bij gebruik als rustplaats (vaak zeer grote groepen vogels). Preventieve maatregelen zijn vaak niet mogelijk omdat op voorhand niet voorspeld kan worden waar de vogels zullen invallen. Bij constatering kunnen de vogels verjaagd worden (toelopen, vogelafweerpistool). De opvolgende jaren de situatie in de gaten houden en eventueel opnieuw verjagen.

2.5.5 Landbouwhuisdieren

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Wild zwijn	overbrenging ziekten	gehele jaar	Met name varkensziekten als klassieke varkenspest, mond- en klauwzeer en (incidenteel) Ziekte van Aujeszky (zie opmerkingen). Bij uitbraken van besmettelijke varkensziekten zonodig extra afschot. Ook worden, in opdracht van het Ministerie van LNV, deelgebieden wel tijdelijk geïsoleerd m.b.v. rasters.
Edelhert Damhert Ree	overbrenging ziekten	gehele jaar	Mogelijke dragers/overbrengers van ziekten als mond- en klauwzeer, runderpest, miltvuur, rabiës, brucellose, IBR (koeiegriep), bovine virus diarree, bovine leptospirose, tuberculose, en paratuberculose (zie opmerkingen). Bij uitbraken van besmettelijke ziekten zonodig extra afschot. Ook worden, in opdracht van het Ministerie van LNV, deelgebieden wel tijdelijk geïsoleerd m.b.v. rasters.
Konijn	overbrenging ziekten	gehele jaar	Overbrenging van o.a. myxomatose en VHS op tamme konijnen. Risico beperken door inenting van de gehouden konijnen en evt. plaatsen van rasters rond fokkerijen/ mesterijen.
Vos	predatie overbrenging ziekten	gehele jaar	Schade aan kippen, ganzen, eenden, konijnen en lammeren in buitenrennen. Vooral in de tijd dat vossen jongen hebben. Overbrenging van hondsdolheid (rabiës), vossenlintworm, Neospora en Ziekte van Aujeszky. Bij freilandbedrijven wordt door het Faunafonds een deugdelijk raster gevraagd.

2.5.5 Landbouwhuisdieren (vervolg)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Steenmarter Bunzing Hermelijn Wezel	predatie	gehele jaar	Schade aan kippen, ganzen, eenden en konijnen door bunzing en steenmarter. Soms ook door wezel en hermelijn. In buitenrennen en niet goed afgesloten hokken/nachtverblijven. Deze diersoorten zijn moeilijk m.b.v. rasters tegen te houden. Vooral de kleine hermelijn en wezel vinden altijd wel een doorgang. Neem bij (aanzienlijke) schade contact op met de gemeente (bebouwde kom) of provincie.
Zwarte kraai Kauw Ekster	vraatschade predatie	gehele jaar	Vraatschade aan voer bij eenden- en nertsenfokkerijen en aanpikken/predatie van jonge eenden en kuikens.
Meeuwen	vraatschade predatie	gehele jaar	Vraatschade aan voer bij eenden- en nertsenfokkerijen en aanpikken/predatie van jonge eenden en kuikens.
Spreeuw Mussen	vraatschade vervuiling overbrenging ziekten	gehele jaar	Vraatschade aan veevoer.
Verwilderde duiven	vraatschade vervuiling overbrenging ziekten	gehele jaar	Vraatschade aan veevoer.
Stootvogels	predatie	gehele jaar	Predatie van met name pluimvee.

Overige opmerkingen:

Predatie van landbouwhuisdieren in stallen komt niet in aanmerking voor een vergoeding door het Faunafonds. Hetzelfde geldt voor predatie van volièrevogels, sierpluimvee e.d. (geen landbouwschade).

Schade door ziekten die (mogelijk) in het bedrijf zijn binnengebracht door 'wilde soortgenoten' of andere dieren wordt gezien als bedrijfsrisico (dus geen schadevergoeding). Algemene hygiëne en voorkomen dat allerlei dieren in en uit stallen en opslagplaatsen kunnen gaan zijn de beste manieren op het inbrengen van ziekten tegen te gaan.

2.5.6 Visteelt in buitenvijvers

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Aalscholver	predatie stress	gehele jaar	Predatie van vis en oorzaak van stress bij visbroed.
Reiger	predatie	gehele jaar	
Wilde eend	predatie	gehele jaar	
Kuifeend Tafeleend	predatie stress	gehele jaar	Predatie van vis en oorzaak van stress bij visbroed. Draden spannen
Fuut	predatie stress	gehele jaar	Predatie van vis en oorzaak van stress bij visbroed.
Otter	predatie stress	gehele jaar	Neem bij schade contact op met de provincie.

2.5.7 Opgeslagen ruwvoer (kuilvoer, silage, pakken en rollen)

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
Wild zwijn	vraatschade	gehele jaar vernieling	
Zwarte kraai Ekster Kauw Roek	pikschade	gehele jaar	Gaten pikken (broei) in afdekplastic. Vooral bij maiskuilen.
Meeuw Scholekster	pikschade	gehele jaar	Gaten pikken (broei) in afdekplastic.
Das	vraatschade		Incidenteel vraatschade/vernieling van maiskuilen.

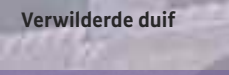
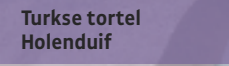
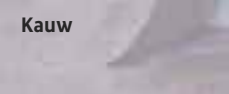
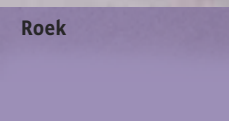
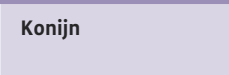
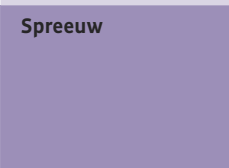
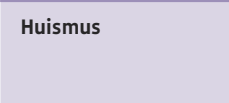
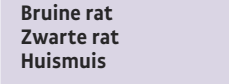
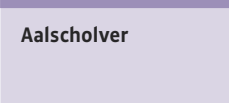
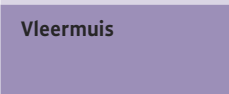
Overige opmerkingen:

Zorg ervoor dat de ruimte rond de kuil (en opslagplaats van balen of pakken) schoon is.

Voorals maisresten trekken vogels aan. Die vogels gaan op de kuil op zoek naar meer voedsel.

Bescherm de kuil in ieder geval wanneer u in de buurt drijfmest gaat uitrijden. Drijfmest trekt vogels aan.

2.5.8 Opstallen en erven

Diersoort	Schade	Periode	Opmerkingen
 Verwilderde duif	bevuiling geluidoverlast	gehele jaar	Bevuiling en aantasting van gebouwen, kunstwerken enz. Vooral in steden.
 Turkse tortel Holenduif	bevuiling	gehele jaar	Vooral bij installaties/gebouwen in food-sector en overslagbedrijven.
 Kauw	bevuiling vernieling geluidoverlast	gehele jaar	Bevuiling van gebouwen, schade aan rieten daken, verstopt raken van schoorstenen. In bepaalde situaties soms ook geluidoverlast.
 Roek	bevuiling vernieling geluidoverlast	gehele jaar	Geluidoverlast bij bebouwing in de buurt van roekenkolonies. Roekenkolonies kunnen in bepaalde gevallen verplaatst worden. Ook schade aan rieten daken.
 Konijn	graafschade bevuiling	gehele jaar	Ondermijning van gebouwen, erven en installaties.
 Spreeuw	geluidoverlast vernieling	vooral in de herfst	Incidenteel afschot Schade/overlast vaak tijdelijk bij het 's avonds invallen van grote groepen spreeuwen. Komen vaak gedurende een bepaalde periode elke avond op dezelfde plaats terug en zijn daar moeilijk van te weerhouden. Vernieling van rieten daken.
 Huismus	vernieling bevuiling	gehele jaar	Vernieling van rieten daken. Vaak zijn het slechts enkele individuen die de schade aanrichten.
 Specht	vernieling	gehele jaar	Vernieling van houtwerk aan gebouwen.
 Bruine rat Zwarte rat Huismuis	vernieling bevuiling stankoverlast	gehele jaar	Schade door knagen aan houtwerk, isolatie elektrische bedrading enz. Bij grote aantallen ook vervuiling en stankoverlast.
 Steenmarter	vernieling bevuiling stankoverlast geluidoverlast	gehele jaar	Schade aan isolatie en aftimmeringen, bevuiling en stankoverlast en geluidoverlast. Soms schade aan de bedrading van auto's (bijten in kabels). Er bestaat een spray die dit zou voorkomen. Manchetten en anti-klimkragen voorkomen het binnenklimmen via bomen e.d. Voor het (levend) vangen van een steenmarter (kastval) is een ontheffing vereist. Gemeenten hebben een adviserende rol.
 Aalscholver	bevuiling stankoverlast geluidoverlast	gehele jaar	
 Vleermuis	bevuiling	gehele jaar stankoverlast geluidoverlast	

Overige opmerkingen:

Faunafonds en provincie kunnen adviseren t.a.v. schadepreventie.

Ten aanzien van overlast door steenmarters en vleermuizen in gebouwen is veel kennis aanwezig bij het Kenniscentrum Advies Dierplagen (KAD) in Wageningen.

Schade aan rieten daken is te voorkomen/beperken door afdekken met gaas of net.

deel 3 Wetgeving, beleidsregels en procedures

3.1 Flora- en faunawet

3.1.1 Algemeen

De Flora- en faunawet (FF-wet) geeft regels ter bescherming van in het wild levende planten- en diersoorten. De wet biedt mogelijkheden om beschermde soorten en leefomgevingen aan te wijzen en geeft algemene verbodsbepalingen. Verder beschrijven de FF-wet en de daaraan gekoppelde uitwerking, de regelgeving omtrent de uitoefening van de jacht, de bejaagbare diersoorten en middelen om schade door dieren te beperken. De FF-wet vervangt o.a. de vroegere Jachtwet, de Vogelwet en delen van de Natuurbeschermingswet.

De Flora- en faunawet is een zogenaamde kaderwet. De hoofdzaken en uitgangspunten zijn in de wet vastgelegd. Nadere invulling vindt plaats bij algemene maatregelen van bestuur (AMvB's) en Ministeriële regelingen. Voorbeelden hiervan zijn het Jachtbesluit, Besluit beheer en schadebestrijding dieren, de Jachtregeling en de Regeling schadebestrijding dieren. Dergelijke besluiten en regelingen zijn te vinden op de website van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (www.minlnv.nl).

3.1.2 Beschermde diersoorten

Als beschermde diersoorten noemt de Flora- en faunawet (art. 4):

- Alle van nature in Nederland voorkomende zoogdieren (m.u.v. zwarte rat, bruine rat en huismuis)
- Alle van nature in de lidstaten van de Europese Unie voorkomende vogels (m.u.v. enkele gedomesticeerde vogelsoorten)
- Alle van nature in Nederland voorkomende amfibieën en reptielen
- Alle van nature in Nederland voorkomende vissoorten (m.u.v. de soorten die onder de Visserijwet van 1963 vallen)

Dit betekent dat bijna alle van nature in Nederland voorkomende diersoorten in beginsel beschermd zijn. Aanvullend kan de Minister ook andere diersoorten beschermd verklaren, bijvoorbeeld uitheemse diersoorten, als deze in hun voortbestaan bedreigd worden, of in Nederland uitgestorven diersoorten, als de kans op terugkeer van deze soorten aanwezig is.

3.1.3 Verboden

Ten aanzien van de beschermde diersoorten is het verboden:

- Dieren te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen (art. 9)
- Dieren opzettelijk te verontrusten (art. 10)
- Nesten, hollen of andere voortplantingsplaatsen, vaste rustplaatsen of verblijfplaatsen te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren (art. 11)
- Eieren te zoeken, te rapen, te beschadigen of te vernielen (art. 12)
- Dieren, producten van dieren, eieren en nesten voorhanden te hebben, te vervoeren, te verhandelen enz. (art. 13)
- Dieren of eieren van dieren (ook van niet beschermde soorten) in de vrije natuur uit te zetten (art. 14)

3.1.4 Wildsoorten

In afwijking van artikel 9 is het wel toegestaan te jagen op zogenaamde wildsoorten, mits de jacht op deze soorten geopend is en mits dit gebeurt volgens de regels die de wet ten aanzien van de jacht stelt.

Wildsoorten:

- Haas
- Fazant
- Patrijs
- Wilde eend
- Konijn
- Houtduif

► *De jacht op de patrijs zal niet worden geopend zolang deze soort op de rode lijst voorkomt.*

De wet stelt regels met betrekking tot de verhuur van de jacht, de akten voor het jagen en de uitoefening van de jacht. De Minister stelt (periodiek) vast in hoeverre de jacht op wildsoorten zal zijn geopend.

Via algemene maatregelen van bestuur kunnen extra regels worden gesteld inzake jachtmiddelen, jachtperioden en jachtvelden. Gedeputeerde Staten kunnen, bij bijzondere weersomstandigheden, de jacht voor de hele provincie of een deel daarvan, voor een bepaalde tijd sluiten.

3.1.5 Onbeschermde diersoorten

Als onbeschermde diersoorten noemt de Flora- en faunawet:

- Zwarte rat
- Bruine rat
- Huismuis

Daarnaast zijn ook een aantal exoten (niet van oorsprong in Nederland thuishorende diersoorten) onbeschermd. Voorbeelden hiervan zijn: beverrat, muskusrat, nijlgans, rosse stekelstaart en Indische gans.

Voorts noemt de wet een aantal zoogdieren en vogels, waarvan *gedomesticeerde* exemplaren niet worden aangemerkt als beschermde inheemse diersoort.

Het gaat hierbij om tamme en vervolgens verwilderde exemplaren van:

- Bunzing
- Konijn
- Varken
- Grauwe gans (soepgans)
- Europese kanarie
- Rotsduif
- Wilde eend

3.1.6 Faunabeheereenheden en wildbeheereenheden

Bij het in werking treden van de Flora- en faunawet is voorzien in de oprichting van faunabeheereenheden (FBE's). Deze samenwerkingsverbanden van jachthouders zijn door Gedeputeerde Staten erkend en hebben als taak het beheer van diersoorten en/of de bestrijding van schade aangericht door dieren. De beheermaatregelen van de FBE worden vastgelegd in een faunabeheerplan. Op basis van dit beheerplan worden door de FBE ontheffingen (voor verjaging en eventueel ondersteunend afschot) aangevraagd bij de provincie. Gedeputeerde Staten dient ten aanzien van de goedkeuring van het faunabeheerplan en het al dan niet verlenen van ontheffingen, advies in te winnen bij het Faunafonds.

Momenteel zijn in alle provincies FBE's ingesteld. Faunabeheerplannen zijn opgesteld en ontheffingen zijn verleend. Grondgebruikers kunnen bij de FBE een machtiging aanvragen voor het gebruik van deze ontheffingen. De FBE's zijn daarmee gegroeid tot belangrijke aanspreek- en informatiepunten voor grondgebruikers.

Wildbeheereenheden (WBE's) worden sinds een wetswijziging in mei 2006 ook in de Flora- en faunawet genoemd. Een WBE wordt hierbij omschreven als 'een rechts-persoonlijkheid bezittend samenwerkingsverband tussen jacht(akte)houders en anderen dat tot doel heeft te bevorderen dat jacht, beheer en schadebestrijding (al dan niet ter uitvoering van het door de faunabeheereenheid opgestelde faunabeheerplan) wordt uitgevoerd mede in samenwerking met en mede ten dienste van grondgebruikers of terreinbeheerders'.

3.2 Vrijstellingen, aanwijzingen en ontheffingen

3.2.1 Landelijke en provinciale vrijstellingen

Bij algemene maatregel van bestuur (Besluit beheer en schadebestrijding dieren) wijst de Minister beschermde inheemse diersoorten aan die niet in hun voortbestaan worden bedreigd en die:

- a. in het gehele land schade aanrichten of
- b. in delen van het land schade aanrichten

Voor de 'a-soorten' (landelijke schadesoorten) kan de Minister vrijstelling verlenen voor bij de wet verboden handelingen om schade te voorkomen aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren en fauna. Voor de 'b-soorten' (provinciale schadesoorten) kunnen (verboden) handelingen worden toegestaan door een provinciale vrijstelling.

De toegestane handelingen en middelen voor schadepreventie en -bestrijding en de diersoorten waarop deze betrekking hebben, worden door de Minister vastgesteld. Het recht op het verrichten van dergelijke handelingen ter bestrijding van schade ligt bij de grondgebruiker (art. 65) of bij de gebruiker van opstallen (art. 66). Deze kunnen anderen (b.v. jachtakehouders of een gespecialiseerd bedrijf) schriftelijke toestemming geven om dit recht uit te oefenen. Sinds een wetswijziging in mei 2006 kan het gebruik van een vrijstelling worden uitgebreid tot de begrenzing van de wildbeheereenheid (WBE). Dit betekent dat bij (dreigende) schade aan gewassen

ergens binnen de grenzen van een WBE, de schadesoort waarvoor de vrijstelling geldt, overal binnen de grenzen van deze WBE mag worden bestreden. Dus niet meer zoals voorheen alleen op de schadepercelen.

Landelijke schadesoorten

- Konijn
- Houtduif
- Zwarte kraai
- Kauw
- Vos
- Canadese gans

► *De mol, bosmuis en veldmuis zijn opgenomen in het vrijstellingsbesluit m.b.t. de artikelen 9 t/m 11 van de Flora- en faunawet. Deze soorten mogen met toegelaten middelen (hond, klemmen, kastvalletjes en hiervoor toegestane vergiften) worden bestreden, niet alleen ter voorkoming van bedrijfsmatige schade in de landbouw en bosbouw, maar bijvoorbeeld ook door particulieren.*

Provinciale schadesoorten

• Brandgans	• Meerkoet
• Ekster	• Rietgans
• Fazant	• Ringmus
• Grauwe gans	• Roek
• Haas	• Rotgans
• Holenduif	• Smient
• Huismus	• Spreeuw
• Kleine rietgans	• Wilde eend
• Knobbelswaan	• Woelrat
• Kogans	

3.2.2 Provinciale aanwijzingen en ontheffingen

Naast de bovengenoemde vrijstellingen kunnen door Gedeputeerde Staten (op basis van art. 67 en 68) aanwijzingen respectievelijk ontheffingen worden verleend:

- in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid
- in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer
- ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren
- ter voorkoming van schade aan flora en fauna
- met het oog op andere, bij algemene maatregel van bestuur aan te wijzen belangen (geldt alleen bij art. 68)

Provinciale aanwijzingen ex artikel 67

Gedeputeerde Staten kunnen personen (of categorieën van personen) aanwijzen, om de stand van bepaalde diersoorten op aangewezen gronden te beperken.

De aanwijzingen kunnen gelden voor beschermde inheemse diersoorten (mits voorkomend op de door de Minister vastgestelde provinciale aanwijzingslijst), andere diersoorten of verwilderde dieren. Eén en ander kan afhankelijk gesteld worden van een faunabeheerplan.

Voorbeeld van een aanwijzing betreft de muskusrattenbestrijders van de provinciale muskusrattenbestrijding of de waterschappen.

Provinciale aanwijzingslijst

• brandgans	• vos	• nijlgans
• Canadese gans	• wild zwijn	• rosse stekelstaart
• damhert	• wilde eend	• Siberische grondeekhoorn
• edelhert	• beverrat	• wasbeer
• grauwe gans	• grijze eekhoorn	• zwarte zwaan
• knobbelzwaan	• Indische gans	
• konijn	• marterhond	
• kolgans	• moeflon	
• nerts	• muntjak	
• ree	• muskusrat	

Provinciale ontheffingen ex artikel 68

Ontheffingen op basis van artikel 68 gelden voor situaties waarin m.b.t. beschermde diersoorten geen vrijstellingen op basis van enig ander artikel kunnen worden verleend.

Het betreft hierbij ontheffingen voor:

- het doden, vangen of verontrusten van dieren, het rapen van eieren enz. (art. 9 t/m 12)
- bepalingen betreffende het bezit, het vervoer en de handel (art. 13) en het uitzetten van dieren (art. 14)
- het voorhanden hebben van jachtmiddelen (art. 15 en 16)
- nieuwe verboden of wetgeving ter uitvoering van internationale verplichtingen of Europese besluiten (art. 17 en 18)
- het gebruik van geweer of jachtvogels in (jacht)velden die niet aan de eisen voldoen (art 53, eerste lid, onderdeel c en art 74 eerste lid, onderdeel a)
- de jacht of schadebestrijding op zon- en feestdagen (art 53, eerste lid, onderdeel d en art 74, eerste lid, onderdeel b)
- het gebruik van middelen om dieren te vangen of te doden (art. 72, vijfde lid)
- het vangen of doden van dieren op begraafplaatsen (art. 74, eerste lid, onderdeel c)

Ontheffingen kunnen door de FBE op basis van een goedgekeurd faunabeheerplan bij de provincie worden aangevraagd. Bij verlening van de ontheffing aan de FBE kan deze de grondgebruikers machtigen om gebruik te maken van de verleende ontheffing. De grondgebruiker moet een dergelijke machtiging wel zelf aanvragen en kan op zijn beurt zijn jachthouder schriftelijk toestemming geven om van deze machtiging gebruik te maken.

In voorkomende gevallen kan de FBE aan een WBE een machtiging verstrekken (met name bij een gecoördineerde aanpak van de schadebestrijding) die de machtiging op haar beurt weer doorschrijft naar de individuele jachtaktehouders.

Indien de FBE niet in het bezit is van een ontheffing dan kan de grondgebruiker zich voor het aanvragen van een ontheffing wenden tot de provincie. Dit is ook het geval indien het jachtveld niet aan de oppervlakte-eisen voldoet.

Gedeputeerde Staten moeten voor het verlenen van dergelijke ontheffingen advies inwinnen bij het Faunafonds en dienen de besluiten te publiceren in de Staatscourant en minimaal één dagblad, nieuwsblad of huis-aan-huisblad of op andere geschikte wijze.

- *Om in aanmerking te kunnen komen voor een tegemoetkoming in de schade is de grondgebruiker verplicht een machtiging of ontheffing aan te vragen, uiterlijk op de werkdag waarop de schade van enige omvang wordt geconstateerd.*

De FBE moet jaarlijks aan Gedeputeerde Staten verslag uitbrengen, van de wijze waarop zij van de ontheffing gebruik heeft gemaakt en van de uitvoering van het faunabeheerplan. Het verslag wordt ter inzage gelegd op het provinciehuis.

- *Het systeem met vrijstellingen, aanwijzingen en ontheffingen betekent dat er per provincie en zelfs per regio een verschillend beleid ten aanzien van de schadebestrijding kan gelden. Grondgebruikers dienen zich op de hoogte te stellen wat wel en niet is toegestaan. De FBE of WBE kan hierbij een adviserende rol spelen.*

3.2.3 Wettelijk toegestane middelen

Als middelen die zijn toegestaan voor het vangen of doden van dieren in het kader van beheer en schadebestrijding worden genoemd:

- Geweren
- Honden (niet zijnde lange honden)
- Gefokte jachtvogels (slechtvalken en haviken)
- Buidels
- Fretten
- Kastvallen
- Vangkooien
- Klemmen (niet zijnde pootklemmen)
- Lokvogels (mits niet blind of verminkt)
- Kunstmatige lichtbronnen
- Middelen die krachtens Wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden zijn toegelaten
- Rodenator Pro™

Deze middelen mogen alleen voor het vangen of doden van dieren worden gebruikt als hiervoor voor de betreffende diersoort ontheffing, aanwijzing of vrijstelling is verleend en als deze middelen ook zijn toegestaan voor de betreffende diersoorten. Zo mogen klemmen alleen gebruikt worden voor het doden van mollen, veldmuizen, bosmuizen, huismuizen, woelratten, bruine ratten, zwarte ratten, muskusratten en beverratten. Buidels mogen alleen worden toegepast voor het vangen van konijnen en kunstmatige lichtbronnen (lichtbak) alleen als hulpmiddel bij het schieten van vossen. Bestrijdingsmiddelen als giften en gassen zijn alleen toegestaan voor mollen en een aantal muizen en ratten en de Rodenator mag alleen gebruikt worden voor de bestrijding van woelratten.

De vos staat op de lijst met landelijke schadesoorten en er geldt een landelijke vrijstelling voor het vangen en doden van vossen met het geweer, kastvallen en vangkooien. Het gebruik van aardhonden is ook toegestaan, maar alleen in de periode van 1 september tot 1 maart. Voor het gebruik van een kunstmatige lichtbron en het doden van vossen na zonsondergang en voor zonsopkomst is wel een provinciale ontheffing vereist.

Bij provinciale verordening (aanwijzing of ontheffing) kan hiervan in bepaalde gevallen worden afgeweken en kunnen ook andere middelen worden toegestaan. Zo zijn er bijvoorbeeld wel ontheffingen verleend voor het gebruik van een lichtbak ten behoeve van afschot van wilde zwijnen en konijnen en voor het vangen van spreeuwen met een vangkooi in fruitteelt.

3.3 Het Faunafonds

Het Faunafonds is op 1 april 2002, bij de inwerkingtreding van de Flora- en faunawet, ingesteld. Het is een zelfstandig bestuursorgaan (ZBO). De kerntaken van het Faunafonds staan vermeld in artikel 83 van de Flora- en faunawet. Het betreft:

- het bevorderen van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van schade door dieren behorende tot beschermde inheemse soorten
- het doen van onderzoek en geven van voorlichting omtrent maatregelen ter voorkoming en beperking van schade door dieren
- het in daarvoor in aanmerking komende gevallen op verzoek verlenen van een tegemoetkoming in de schade die dieren behorende tot beschermde inheemse soorten hebben veroorzaakt aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren
- het op verzoek geven van adviezen aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en aan de colleges van Gedeputeerde Staten over aan hen bij wet opgedragen taken

De leden van het bestuur van het Faunafonds zijn afkomstig uit kringen van de landbouw, de jacht en natuurbescherming en zijn deskundig op het gebied van het beheer van soorten en het bestrijden van schade. In het bestuur hebben voorts zitting een persoon uit kringen van de wetenschap met deskundigheid ten aanzien van gedragsecologie en een persoon afkomstig uit kringen van de dierenbescherming met deskundigheid ten aanzien van dierenwelzijn. Met deze brede samenstelling zijn alle aspecten van het faunabeheer in het bestuur ondergebracht. Deze samenstelling en de wettelijke verankering van het Faunafonds in de Flora- en faunawet geven het bestuur een onafhankelijke status. Het bestuur staat onder leiding van een voorzitter, die geen directe binding heeft met één of meer deskundigheden die in het bestuur zijn vertegenwoordigd. Het Faunafonds stelt jaarlijks een begroting op en publiceert een jaarrekening en jaarverslag. Ten behoeve van de uitvoering van de taken wordt het bestuur ondersteund door een secretariaat. De medewerkers van het secretariaat zorgen voor de dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden voortkomend uit de kerntaken. Tot het secretariaat behoren ook de consultants faunaschade. Een belangrijk deel van hun tijd besteden zij aan voorlichting en advisering.

3.4 Beleidsregels van het Faunafonds

Het bestuur van het Faunafonds heeft beleidsregels opgesteld voor tegemoetkomingen in de schade aangericht door beschermde inheemse diersoorten. Deze beleidsregels zijn opgenomen in de 'Regeling vaststelling beleidsregels schadevergoeding Faunafonds'.

De in deze handreiking opgenomen beleidsregels van het Faunafonds waren van kracht op het moment van publicatie. De beleidsregels van het Faunafonds kunnen echter aan verandering onderhevig zijn. De actuele beleidsregels en wijzigingen worden bekend gemaakt op de website www.faunafonds.nl.

3.4.1 Regeling vaststelling beleidsregels schadevergoeding Faunafonds

FAUNAFONDS

Regeling vaststelling beleidsregels schadevergoeding Faunafonds (van 14 maart 2002). Laatstelijk gewijzigd op 4 juni 2009.

No. FF/2009/130

HET BESTUUR VAN HET FAUNAFONDS,

Besluit:

§ 1. Begripsbepalingen

Artikel 1

In deze regeling wordt verstaan onder:

<i>de wet:</i>	De Flora- en faunawet;
<i>het bestuur:</i>	het bestuur van het Faunafonds;
<i>landbouw:</i>	akkerbouw, weidebouw; veehouderij, pluimveehouderij, tuinbouw - daaronder begrepen fruitteelt en het kweken van bomen, bloemen en bloembollen - en elke andere vorm van bodemcultuur hier te lande;
<i>bosbouw:</i>	bedrijfsmatige bosbouw;
<i>visserij:</i>	bedrijfsmatige visserij, waaronder mosselteelt, oesterteelt en viskwekerij;
<i>Taxateur:</i>	één voor een door het bestuur van het Faunafonds aangewezen taxatiebureau werkzame taxateur;
<i>vollegrondsgroenteteelt:</i>	de akkerbouwmatige teelt van groentegewassen;
<i>kwetsbaar gewas:</i>	de onder 'landbouw, bosbouw en visserij' beschreven teelten, met uitzondering van weide-, hooi- of graszaadpercelen waarvan het grasgewas minimaal zes maanden oud is en granen in de periode waarin het gewas afrijpt.

§ 2. Verzoeken om een tegemoetkoming

Artikel 2

Het bestuur kan de grondgebruiker op zijn verzoek een tegemoetkoming verlenen in door beschermde inheemse diersoorten aan de landbouw, de bosbouw of de visserij aangerichte schade met inachtneming van het hierna bepaalde.

1. Een verzoek voor een tegemoetkoming wordt bij het Faunafonds ingediend op een daartoe door het bestuur vastgesteld formulier met bijlagen.
2. Het verzoek moet door de aanvrager per post worden ingediend uiterlijk binnen 7 werkdagen, nadat deze de schade, die door een beschermde inheemse diersoort is veroorzaakt, heeft geconstateerd.
3. Schade welke niet binnen 7 werkdagen na constatering door de verzoeker op het bij lid 1 vermelde formulier met bijlagen bij het Faunafonds is ingediend, komt niet voor een tegemoetkoming in aanmerking. Een pro-forma verzoek wordt niet beschouwd als een verzoek voor een tegemoetkoming.

Artikel 3

1. Het Faunafonds tekent de datum van ontvangst van het verzoek aan op het formulier waarmee het verzoek is ingediend en zendt de aanvrager een bewijs van ontvangst, waarin de datum van ontvangst van het verzoek is vermeld.
2. Indien het formulier onjuist of onvolledig is ingevuld dan wel indien de in het formulier genoemde bijlagen ontbreken dan wijst het Faunafonds de aanvrager schriftelijk daarop en stelt deze gedurende een periode van tien werkdagen in de gelegenheid de aanvraag aan te vullen.

Artikel 4

1. Zodra het Faunafonds heeft vastgesteld dat het formulier volledig is ingevuld, door de aanvrager is ondertekend en van de voorgeschreven bijlagen is voorzien, stelt het Faunafonds daarvan een dossier samen.
2. Indien een aanvrager, ook nadat daarom is verzocht, geen compleet verzoekschrift en de daarbij behorende bijlagen verstrekt, wordt het verzoek verder niet in behandeling genomen en wordt daarvan mededeling gedaan aan aanvrager.

§ 3. Taxatie van de schade

Artikel 5

1. De hoogte van de door één of meer beschermde inheemse diersoorten aangerichte schade wordt, zodra daaromtrent een definitief oordeel kan worden gegeven, door een aangewezen taxateur getaxeerd.
2. De aanvrager zal het gewas, de teelt of de producten, waarop het verzoek voor een tegemoetkoming betrekking heeft, niet eerder oogsten dan wel verkopen of anderszins van zijn bedrijf afvoeren, dan nadat de schade door een taxateur definitief is getaxeerd.
3. De taxateur stelt, met inachtneming van de door het bestuur vastgestelde taxatierichtlijnen, van zijn bevindingen een rapport samen en ondertekent dat. De eindverantwoordelijke persoon van het bureau waarvoor de taxateur werkzaam is, parafeert het taxatierapport voor interne controle en zendt het

taxatierapport aan het secretariaat van het Faunafonds. Bij de eindtaxatie overhandigt de taxateur het formulier 'bevestiging taxatie grondgebruiker aan aanvrager' of deponeert het bedoelde formulier in de brievenbus van aanvrager. De aanvrager wordt gedurende acht werkdagen in de gelegenheid gesteld opmerkingen op het formulier 'bevestiging taxatie grondgebruiker' bij het secretariaat van het Faunafonds kenbaar te maken.

4. Indien de aanvrager van de in het vorige lid geboden gelegenheid gebruik wenst te maken, vermeldt hij zijn opmerkingen in het daartoe bestemde gedeelte van het formulier en zendt het formulier naar het secretariaat van het Faunafonds.
5. De taxateur kan worden gevraagd de reactie van de aanvrager van commentaar te voorzien. In dat geval zendt hij dat commentaar zo spoedig mogelijk naar het secretariaat van het Faunafonds terug. Een afschrift van zijn commentaar zendt het Faunafonds aan de aanvrager.

§ 4. Beoordeling van het verzoek om een tegemoetkoming

Artikel 6

1. Uitsluitend voor schade veroorzaakt door diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de wet genoemde soorten, welke door vraat, betreden, verontreiniging, graven, wroeten en vegen aan bedrijfsmatige landbouw, bosbouw of bedrijfsmatige visserij is veroorzaakt, kan het bestuur een tegemoetkoming verlenen.
2. Uitsluitend aanvragers die hun hoofdbestaan of een substantieel gedeelte van hun bestaan vinden of plegen te vinden in de landbouw, - waarvan dient te blijken doordat zij beschrijvingsbiljetten bestemd tot het doen van opgave van de landbouwkundige en technische gegevens van hun onderneming bij Dienst Regelingen hebben ingeleverd - de bosbouw of de visserij komen voor een tegemoetkoming in aanmerking.
3. De percelen, daaronder wateren begrepen, waarop schade is aangericht, dient de aanvrager op titel van eigendom, erfpacht, een door de grondkamer goedgekeurde of ter registratie ingezonden pachtovereenkomst, dan wel een schriftelijke gebruikersovereenkomst voor een periode langer dan 6 maanden, in gebruik te hebben voor de uitoefening van bedrijfsmatige landbouw, bosbouw of visserij.

Artikel 7

1. Het bestuur zal een tegemoetkoming, als bedoeld in artikel 2, slechts verlenen, indien en voor zover naar zijn oordeel de grondgebruiker de schade niet had kunnen voorkomen en beperken door het treffen van maatregelen of inspanningen waartoe hij naar eisen van redelijkheid en billijkheid was gehouden.
2. Maatregelen of inspanningen ter voorkoming of beperkingen van schade, waarvan het bestuur meent dat deze naar eisen van redelijkheid en billijkheid door de grondgebruiker kunnen worden genomen zijn voor kwetsbare gewassen de inzet van zowel visuele en akoestische middelen in voldoende aantallen. In plaats van deze middelen kan ter bescherming van kwetsbare gewassen ook een deugdelijk raster worden geplaatst als de schade wordt aangericht door diersoorten die staan vermeld onder artikel 4, eerste lid, onder a, van de wet.

Voor overige gewassen kan worden volstaan met verjaging door menselijke aanwezigheid. Ter ondersteuning van deze verjaging dient een ontheffing als bedoeld in het derde lid, onder a, te worden aangevraagd. Indien een grondgebruiker in plaats van de hiervoor genoemde middelen ter voorkoming en beperking van schade een alternatief middel wil aanwenden, legt hij het gebruik van het middel vooraf schriftelijk voor aan het bestuur.

3. Een tegemoetkoming als bedoeld in artikel 2 veroorzaakt door diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid onderdeel a en b van de wet en waarvoor ingevolge artikel 68 van de wet een ontheffing kan worden verleend, wordt slechts toegekend indien:
 - a. de ontheffing op deugdelijke wijze is aangevraagd en op inhoudelijke gronden door de betreffende provincie is geweigerd;
 - b. de ontheffing is verleend en er ondanks dat daarvan naar het oordeel van het bestuur op adequate wijze gebruik is gemaakt, bedrijfsmatige schade aan gewassen, teelten of overige produkten is opgetreden.
4. Gedurende de periode van 1 oktober tot en met 31 maart en in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe in de periode van 1 oktober tot en met 30 april zijn geen maatregelen of inspanningen ter voorkoming of beperking van schade vereist op percelen welke door het provinciaal bestuur zijn aangewezen als foerageergebied voor kolganzen, grauwe ganzen of smienten.
5. Gedurende de periode van 1 oktober tot en met 31 maart en in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe in de periode van 1 oktober tot en met 30 april dienen kolganzen, grauwe ganzen of smienten, op percelen met overjarig grasland, welke niet door het provinciaal bestuur als foerageergebied voor deze diersoorten zijn aangewezen: a. Van zonsopkomst tot 12.00 ter voorkoming of beperking van schade door menselijke aanwezigheid te worden verjaagd en dient ter ondersteuning van deze verjaging een ontheffing als bedoeld in het derde lid, onder a, te worden aangevraagd.
b. Voor de periode na 12.00 uur tot zonsondergang dienen kolganzen, grauwe ganzen en smienten te worden verjaagd door menselijke aanwezigheid of het gebruik van één of meer honden of vogelafweerpistolen.
6. Voor gewassen, teelten of overige produkten, welke door de plaats, het moment of de wijze van telen of houden bijzonder kwetsbaar zijn voor schade veroorzaakt door diersoorten genoemd in artikel 4, eerste lid, onderdeel a en b van de wet kan het bestuur een verhoogd eigen risico instellen.

Artikel 8

1. De hoogte van de tegemoetkoming als bedoeld in artikel 2 wordt door het bestuur vastgesteld na kennisneming van het door de aanvrager ingezonden aanvraagformulier met bijlagen, het door de taxateur opgestelde taxatierapport eventueel voorzien van opmerkingen van de aanvrager en eventueel overige op de aanvraag betrekking hebbende stukken.
2. Een tegemoetkoming als bedoeld in artikel 2 wordt verminderd met 5% van de door de taxateur vastgestelde schade, met een minimum van € 250,00 per bedrijf per jaar.
3. In bijzondere gevallen kan het bestuur besluiten de tegemoetkoming eveneens te bepalen op 100% van de door de taxateur getaxeerde schade.
4. Tegemoetkomingen lager dan € 50,00 worden niet uitgekeerd.

§ 5. Gevallen waarin geen tegemoetkoming wordt verleend

Artikel 9

1. Geen tegemoetkoming wordt verleend:

- a. Indien de schade is aangericht door een beschermde inheemse diersoort, welke krachtens artikel 65 van de wet bij algemene maatregel van bestuur is aangewezen als diersoort welke in het gehele land veelvuldig belangrijke schade aanricht.
- b. Indien de schade is aangericht door een beschermde inheemse diersoort, welke krachtens artikel 65 van de wet bij algemene maatregel van bestuur is aangewezen als diersoort welke in delen van het land veelvuldig belangrijke schade aanricht en voor het verjagen en doden van die schadeveroorzakende diersoort een vrijstelling geldt.
- c. Indien de schade is aangericht door een beschermde inheemse diersoort, waar voor het provinciaal bestuur krachtens artikel 67 van de wet personen of categorieën van personen heeft aangewezen om de stand van deze diersoorten te beperken.
- d. Voor schade veroorzaakt door wild waarop de jacht geopend is, tenzij naar het oordeel van het bestuur op adequate wijze van de jachtuitoefening gebruik is gemaakt en er desondanks bedrijfsmatige schade is opgetreden.
- e. Voor schade op percelen welke zijn gelegen binnen de bebouwde kom of binnen een straal van 500 meter van een vuilstortplaats, tenzij de schade wordt aangericht in de periode 1 oktober tot en met 31 maart (Groningen, Friesland en Drenthe in de periode 1 oktober tot en met 30 april) en deze percelen door het provinciaal bestuur zijn aangewezen als foerageergebied voor kolganzen, grauwe ganzen of smienten.
- f. Voor schade welke is aangericht aan materialen welke worden aangewend voor het (tijdelijk) afdekken van gewassen.
- g. Indien het risico van schade door een beschermde inheemse diersoort verzekeraar is bij ten minste twee in Nederland werkzame verzekeringsmaatschappijen.
- h. Indien schade is aangericht op gronden:
 - I) waarvoor een pachtovereenkomst ingevolge artikel 7:388 BW (verpachting binnen reservaten) is afgesloten,
 - II) waarvoor met een natuurterreinbeherende instantie een pachtovereenkomst is gesloten en de pachtprijs lager is dan € 150,00 per ha per jaar,
 - III) welke in het kader van de Natuurbeschermingswet zijn aangewezen als beschermd natuurmonument,
 - IV) indien schade is aangericht op gronden welke feitelijk niet voor landbouwkundige doeleinden worden aangewend.
- i. Indien schade is aangericht op gronden waarvoor een vergoeding is verleend voor het opvangen van ganzen of knobbelzwanen en de schade is aangericht door overige ganzen, zwanen, meerkoeien of eendensoorten.
- j. Indien schade is aangericht op gronden waarvoor een vergoeding is verleend in het kader van (P)SN of (P)SAN voor botanisch beheer of botanisch randenbeheer.
- k. Indien de schade is aangericht door een beschermde inheemse diersoort aan bedrijfsmatig geteelde gewassen of bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren in een stal.

- l. Indien schade is aangericht aan gebouwen, installaties, bouwwerken, geoogste gewassen, opgeslagen of verpakte voedergewassen.
 - m. Indien schade is aangericht aan voertuigen, (lucht)vaartuigen of overige vervoermiddelen.
 - n. Indien, door handelingen of het nalaten daarvan door de aanvrager, de taxateur de schade niet meer kan taxeren.
2. In bijzondere gevallen kan het bestuur besluiten, in afwijking van hetgeen in dit artikel is bepaald, een tegemoetkoming te verlenen.

Deze regeling wordt aangehaald als Regeling vaststelling beleidsregels schade-vergoeding Faunafonds.

Deze regeling wordt met toelichting in de Staatscourant geplaatst. Deze regeling treedt in werking met ingang van de tweede dag na de dagtekening van de Staatscourant waarin het wordt geplaatst en werkt terug tot en met 1 december 2007.

HET BESTUUR VAN HET FAUNAFONDS,

Dordrecht, 4 juni 2009,

De voorzitter, J.S. Huys.

De secretaris, mr. ing. H. Revoort

3.4.2 Toelichting

Algemeen

Op 1 april 2002 is de Flora- en faunawet in werking getreden. Deze wet vervangt de Jachtwet, de Vogelwet, de Wet Bedreigde Uitheemse diersoorten en het op soortenbescherming gerichte deel van de Natuurbeschermingwet. In de wet worden regels gesteld met betrekking tot de bescherming van planten- en diersoorten en bevat de voorwaarden waaronder van de beschermingsregels kan worden afgeweken. Voorts worden in de wet belangrijke bevoegdheden gedecentraliseerd naar de provincies, wordt het beschermingsregime voor planten- en diersoorten uitgebreid en worden regels gesteld met betrekking tot de uitoefening van de jacht. De ethische erkenning van de waarden van het individuele dier wordt vorm gegeven door het opnemen van de intrinsieke waarde van het dier in de considerans van de wet. Met de inwerkingtreding van de Flora- en faunawet is een deel van het takenpakket van het Jachtfonds overgenomen door het Faunafonds. Het Faunafonds is bij de Flora- en faunawet ingesteld zelfstandig bestuursorgaan, dat onder meer tot taak heeft te beslissen op aanvragen voor tegemoetkomingen in door bij de Flora- en faunawet beschermde inheemse diersoorten aangerichte schade. Het Faunafonds volgt daarmee het Jachtfonds op. De provincies gezamenlijk zijn verantwoordelijk gesteld voor de bekostiging van door het Faunafonds te verlenen tegemoetkomingen in de schade. Het Ministerie van LNV levert een substantiële bijdrage aan het Faunafonds.

Voor algemene informatie omtrent de gevolgen van de invoering van de Flora- en faunawet in het algemeen en het Faunafonds in het bijzonder wordt verwezen naar de website van het Faunafonds; www.faunafonds.nl.

In de Flora- en faunawet is onder meer bepaald dat een belanghebbende die schade ondervindt, aangericht door beschermde inheemse diersoorten, zich tot het Faunafonds kan wenden met een verzoek die schade te vergoeden. De Minister van LNV kan, in overeenstemming met de colleges van Gedeputeerde Staten van de provincies, regels stellen met inachtneming waarvan het Faunafonds op een aanvraag voor een tegemoetkoming dient te beslissen. Zowel de Staatssecretaris van LNV als de provincies hebben te kennen gegeven dergelijke regels vooralsnog niet te zullen treffen. Daarom is het noodzakelijk dat het bestuur van het Faunafonds zelf beleidsregels bekendmaakt omtrent de wijze van indiening van het verzoek voor een tegemoetkoming alsmede de criteria waaraan een verzoek voor een tegemoetkoming wordt getoetst. In de Regeling vaststelling beleidsregels schadevergoeding Faunafonds zijn die regels door het bestuur van het Faunafonds krachtens 4:81 van de Algemene wet bestuursrecht vastgesteld en worden deze door middel van publicatie in onder meer de Staatscourant bekendgemaakt. Aanknopingspunt voor het beleid van het Faunafonds is de overweging in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer dat uitgangspunt van beleid ter zake van schadevergoedingen is dat de bescherming van have en goed tegen schade door dieren primair de verantwoordelijkheid is van de burger zelf. Daarbij is het nemen van maatregelen gericht op het voorkomen van schade een eerste aandachtspunt. Pas als dergelijke maatregelen tekort schieten, is schadebestrijding aan de orde. Wanneer schadebestrijding niet in enigerlei vorm is of kan worden toegestaan, zal in het kader van het Faunafonds besloten kunnen worden over het eventueel toekennen van een schadevergoeding. In mei 2005 heeft het bestuur de beleidsregels op enkele punten gewijzigd. De aanleiding voor de wijziging is enerzijds de totstandkoming van het Beleidskader Faunabeheer en anderzijds de aanbevelingen van de Commissie Huys.

Beleidskader Faunabeheer

De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft nadat een aantal maatschappelijke organisaties hem daartoe heeft geadviseerd het Beleidskader Faunabeheer vastgesteld. Het Beleidskader voorziet erin dat in totaal 80.000 ha gronden worden aangewezen als foerageergebied voor overwinterende kolganzen, grauwe ganzen en smienten. De provincies zullen deze gebieden aanwijzen. In de aangewezen foerageergebieden zullen de ganzen en smienten ongestoord kunnen foerageren. Daarbuiten moeten grondgebruikers en jachthouders gezamenlijke acties ondernemen om met name de overwinterende kolganzen, grauwe ganzen en smienten naar de foerageergebieden te verjagen. Daarbij wordt uitgegaan van het lerend vermogen van de ganzen en smienten, dat wil zeggen dat als ganzen en smienten door verjaging en verontrusting bij hun foerageren worden verstoord zij na verloop van tijd vanzelf de foerageergebieden zullen opzoeken en daar in hoofdzaak zullen verblijven. Bedrijfsmatige schade aan gewassen, die worden geteeld op percelen binnen de foerageergebieden wordt volledig vergoed, ook als de schade wordt aangericht door dieren van soorten op de landelijke vrijstellingslijst staan. In de drie noordelijke provincies, Groningen, Friesland en Drenthe, is bekend dat overwinterende grauwe -, kol-, brandganzen en smienten ook na 1 april nog in Nederland verblijven. In deze provincies zijn de foerageergebieden aangewezen tot 1 april, maar geldt in de periode 1 april tot en met 30 april voor deze diersoorten geen verjaag inspanning.

- ▶ Voorbeeld: *Grondgebruiker A heeft percelen binnen een door de provincie aangewezen foerageergebied voor ganzen en smienten. Hij heeft voor deze percelen een (P)SAN-overeenkomst voor ganzen afgesloten. De ganzen en smienten moeten ongestoord kunnen foerageren en grondgebruiker A mag geen afweermiddelen of verjaging toepassen. De schade veroorzaakt door ganzen en smienten wordt getaxeerd en betaald. Ook schade die is veroorzaakt door bijvoorbeeld knobbelzwanen en meerkoeten wordt hierbij meegenomen.*

In het beleidskader is bepaald dat op percelen buiten foerageergebieden ganzen moeten worden verjaagd. Op ingezaaide graslanden, akkerbouwpercelen en percelen waarop vollegrondsgroenten worden geteeld en die als kwetsbare gewassen worden aangemerkt en die zijn gelegen buiten de foerageergebieden, moeten grondgebruikers in voldoende aantallen visuele en akoestische afweermiddelen plaatsen om de ganzen en smienten van de percelen te weren. Voor blijvend grasland volstaat persoonlijke verjaging en het aanvragen en gebruik maken van de ontheffing. Bovendien moet, om voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking te komen, bij de provincie een ontheffing krachtens artikel 68 worden aangevraagd om overwinterende kolganzen, grauwe ganzen en smienten ter ondersteuning van de verjaging van zonsopkomst tot 12.00 uur met het geweer te doden.

- ▶ *Voor schadebestrijding buiten ganzenfoerageergebieden (met uitzondering van Vogelrichtlijngebieden aangewezen voor overwinterende ganzen) kan de provincie aan de FBE ontheffing (art. 68) voor ondersteunend afschot verlenen. De FBE kan dan de grondgebruikers machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. De provincie kan ook kiezen voor een provinciale vrijstelling. In dat geval vraagt de grondgebruiker bij de provincie om een BEWIJS van gebruik van deze vrijstelling en kan hij zijn jachthouder schriftelijk toestemming geven om gebruik van deze vrijstelling te maken bij de schadebestrijding.*

Op percelen met overjarig grasland en gelegen buiten de foerageergebieden moeten de overwinterende kolganzen, grauwe ganzen en smienten, om voor een tegemoetkoming in aanmerking te komen, ook worden verjaagd. Voor de periode na 12.00 uur kan worden volstaan met het door menselijke aanwezigheid en met behulp van één of meer honden of een vogelafweerpistool verjagen van de ganzen en smienten. Voor de periode van zonsopkomst tot 12.00 uur moet ter ondersteuning van de verjaging ook een ontheffing krachtens artikel 68 van de wet worden aangevraagd om enkele ganzen of smienten met het geweer te doden.

Aanbevelingen Commissie Huys:

Teneinde te trachten een einde te maken aan de als maar stijgende uitgaven van het Faunafonds in de sfeer van de tegemoetkomingen in de schade door dieren behorende tot beschermde inheemse diersoorten heeft de Minister van LNV een commissie onder voorzitterschap van de heer J. S. Huys ingesteld met de opdracht aanbevelingen te doen die er toe zullen leiden dat het beroep op het Faunafonds zal afnemen. De Commissie heeft een aantal aanbevelingen gedaan en de Minister heeft daarop het bestuur van het Faunafonds verzocht een deel van de aanbevelingen in de beleidsregels van het Faunafonds op te nemen.

In december 2005 is opnieuw besloten de beleidsregels te wijzigen. Aanleiding hiervoor is de aangenomen motie in de Tweede Kamer omtrent het eigen risico bij een verzoek om een tegemoetkoming. Naar aanleiding van deze motie heeft de Minister van LNV aan het Faunafonds gevraagd het eigen risico te stellen op 5% met een minimum van € 250,00 per bedrijf per jaar. Tevens is de beleidsregel omtrent de provinciale vrijstelling gelijkgesteld aan de landelijke vrijstelling en de aanwijzing. Indien er sprake is van een provinciale vrijstelling heeft een grondgebruiker voldoende middelen tot zijn beschikking om de schade te voorkomen en te beperken en komt een grondgebruiker niet in aanmerking voor een tegemoetkoming. In bijzondere gevallen waarbij er sprake is van een geclausuleerde vrijstelling of indien gebleken is dat een grondgebruiker van alle toegestane middelen bijzonder veel gebruik heeft gemaakt kan alsnog een tegemoetkoming worden verleend. Tenslotte wordt toegevoegd dat schade aangericht door een beschermde inheemse diersoort in een stal of ander gebouw niet in aanmerking komt voor een tegemoetkoming. Dieren in een stal of gebouw worden geacht voldoende beschermd te kunnen worden van een aanval van buiten. Deze wijzigingen zijn op 20 december 2005 in de staatscourant gepubliceerd en treden op 1 januari 2006 in werking.

Op 7 februari 2008 is besloten de beleidsregels aan te passen. Aanleiding is het overdragen van taken van Dienst Regelingen naar het Faunafonds. De intake van de verzoekschriften en de betalingen worden nu door het Faunafonds zelf verzorgd. Daarnaast is de Pachtwet geïncorporeerd in het Burgerlijk Wetboek en is de uitvoering van de SN en SAN overgegaan naar de provincies. Tenslotte zijn enkele kleine aanpassingen gedaan.

Artikelsgewijze toelichting

In de artikelen 2, 3 en 4 wordt de wijze van indiening van een verzoek voor een tegemoetkoming geregeld. Belangrijk daarbij is dat schade zo spoedig mogelijk (binnen 7 werkdagen) bij het Faunafonds wordt gemeld. Het Faunafonds is dan in de gelegen-

heid zijn consulent faunazaken of taxateur ter plaatse een onderzoek naar de schadeveroorzakende diersoorten en de omvang van de schade te laten instellen. De consulent faunazaken kan dan ook adviseren hoe verder gaande schade kan worden voorkomen of beperkt.

- *Het Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade moet binnen 7 werkdagen na het constateren van schade van enige omvang zijn ingediend.*

Artikel 5 regelt de wijze waarop de schade wordt vastgesteld. Het Faunafonds heeft taxatiebureaus aangewezen, wiens taxateurs de schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten, taxeren. Uitsluitend schadeverzoeken waarbij een door het Faunafonds aangewezen taxateur of de consulent faunazaken de schade heeft getaxeerd, worden door het bestuur in behandeling genomen. Hiervoor is gekozen omdat de taxaties moeten worden opgesteld met inachtneming van door het bestuur van het Faunafonds vastgestelde richtlijnen voor taxatie van faunaschade. De aangewezen taxatiebureaus hebben schriftelijk bevestigd dat zij overeenkomstig die richtlijnen zullen taxeren. De taxateur zal zijn bevindingen direct na de eindtaxatie bij de grondgebruiker achterlaten. Voorts is voorzien in een mogelijkheid dat de aanvrager zijn opmerkingen op de taxatie kan vermelden, dat de taxateur die opmerkingen van commentaar voorziet en dat de aanvrager kennis kan nemen van het commentaar van de taxateur.

In de artikelen 6 tot en met 8 is vastgelegd hoe het verzoek voor de tegemoetkoming wordt beoordeeld. Daarbij heeft het bestuur in de eerste plaats bepaald welke schade in aanmerking wordt genomen en dat uitsluitend personen die hun hoofdberoep in de land-, bosbouw of visserij hebben, voor een tegemoetkoming in aanmerking kunnen komen. Daartoe is besloten overwegende dat door het hoge beschermingsniveau van de wet bepaalde individuen in de samenleving schade lijden doordat bij de wet beschermde inheemse soorten schade toebrengen aan gewassen of bepaalde teelten. Als die personen voor wat betreft hun inkomen (mede) afhankelijk zijn van de opbrengsten van die gewassen of die teelten dan acht het bestuur het redelijk dat die personen (gedeeltelijk) voor die schade worden gecompenseerd.

Voorts is van belang dat de grondgebruiker zelf al het mogelijke dat in redelijkheid van hem verwacht kan worden verlangd, heeft ondernomen om schade zoveel mogelijk te voorkomen of te beperken. Het bestuur heeft daartoe ter voorlichting van grondgebruikers de Handreiking Faunaschade vastgesteld. In deze Handreiking worden voor de verschillende schadeveroorzakende diersoorten mogelijkheden opgesomd die de grondgebruiker en soms zijn jachthouder kan treffen om de schade zoveel mogelijk te voorkomen of te beperken. Het bestuur zal niet verlangen dat de grondgebruiker alle in de Handreiking opgesomde maatregelen zal hebben getroffen, alvorens hij voor een tegemoetkoming in aanmerking wordt gebracht. Wel meent het bestuur dat in redelijkheid van de grondgebruiker kan worden gevergd dat hij een aantal van de in de Handreiking Faunaschade opgesomde maatregelen of andere effectieve maatregelen om schade te voorkomen of te beperken heeft getroffen. De maatregelen dienen gevarieerd te worden aangewend. De taxateur zal bij zijn taxatie de door de grondgebruiker aangewende maatregelen ter voorkoming of bestrijding van de schade in zijn taxatierapport vermelden.

Teneinde innovatieve verjaagmaatregelen te stimuleren heeft het bestuur de mogelijkheid geopend ook niet in de Handreiking vermelde verjaagmethoden toe te staan. Wel is het daarbij noodzakelijk dat de grondgebruiker, voordat hij het nieuwe middel gaat uittesten, de verwachte werking schriftelijk toelicht aan het bestuur. Eventueel kan de consulent faunazaken ter plaatse nader onderzoek instellen. Indien het bestuur van het Faunafonds de grondgebruiker toestemming verleent het door hem voorgestelde middel te testen zal de faunabeheereenheid, in wiens werkgebied het schadeperceel is gelegen, van die toestemming in kennis worden gesteld.

- *Het Faunafonds probeert op basis van ervaringen in het buitenland en via eigen onderzoek nieuwe preventieve maatregelen te ontwikkelen voor de Nederlandse omstandigheden. Het bedrijfsleven zelf heeft hierin natuurlijk ook een verantwoordelijkheid. Ideeën die voortkomen uit de praktijk hebben vaak een goede kans van slagen. Heeft u nieuwe ideeën over maatregelen om faunaschade te voorkomen, meldt deze dan bij het Faunafonds.*

In de Flora- en faunawet is de grondgebruiker degene die verantwoordelijk is voor het voorkomen en beperken van door beschermde inheemse diersoorten aangerichte schade, met uitzondering van schade veroorzaakt door de vijf bejaagbare soorten. Voor die bejaagbare soorten draagt de jachthouder mede een verantwoordelijkheid. Voor schadeveroorzakende diersoorten dient dan ook de grondgebruiker een ontheffing krachtens artikel 68 van de wet aanvragen ten behoeve van zijn jachthouder om die diersoorten te doden. Indien al een ontheffing op voorhand is verleend door de provincie aan de faunabeheereenheid, kan de grondgebruiker volstaan met het aanvragen van een machtiging aan de faunabeheereenheid.

- *De grondgebruiker is dus ook verantwoordelijk voor het voorkomen of beperken van schade door wildsoorten in zowel de bejaagbare als de onbejaagbare periode. Ten aanzien van de wildsoorten draagt de jachthouder wel mede een verantwoordelijkheid. Mocht door handelingen of nalaten daarvan door de jachthouder een dusdanige wildstand ontstaan dat een verhoogd risico voor schade ontstaat dan kan bij het ontstaan van de schade de grondgebruiker naar de rechter gaan en op grond van het Burgerlijk Wetboek de jachthouder aansprakelijk stellen voor het plegen van een onrechtmatige daad. Volgens art. 37 van de Flora- en faunawet is de jachthouder namelijk verplicht om een redelijke wildstand te handhaven of te bereiken en om schade door aanwezig wild te voorkomen.*

Het bestuur meent dat het aanvragen van een ontheffing krachtens artikel 68 ook één van de mogelijkheden is om (dreigende) belangrijke landbouwschade te voorkomen of te beperken. Met andere woorden als de grondgebruiker een dergelijke ontheffing of machtiging niet heeft aangevraagd dan zal in beginsel geen tegemoetkoming worden verleend. Het bestuur zal met Gedeputeerde Staten van provincies bezien of en zo ja in welke gevallen het aanvragen van een ontheffing krachtens artikel 68 van de Flora- en faunawet achterwege kan blijven, bijvoorbeeld indien kan worden aangetoond dat afschot van schadeveroorzakende diersoorten nauwelijks of geen effect sorteert op het voorkomen of beperken van de schade door die diersoort.

- ▶ Voorbeeld: Grondgebruiker A constateert begin juni schade door wilde eenden (wildsoort en provinciale schadesoort). Het jachtseizoen op wilde eend is gesloten. Navraag bij de faunabeheereenheid leert dat door de provincie op voorhand al ontheffing is verleend voor het doden van wilde eenden bij schade buiten de bejaagbare periode. De grondgebruiker krijgt van de faunabeheereenheid een machtiging. Omdat hij zelf niet jaagt, geeft hij de jachthouder een schriftelijke toestemming voor verjaging door afschot op de betreffende percelen.
- ▶ Voorbeeld: Grondgebruiker B heeft schade van holenduiven in graan. Navraag bij de FBE leert dat de provincie hiervoor op voorhand geen ontheffing heeft verleend. De grondgebruiker wil graag voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking kunnen komen en vraagt bij de provincie om een ontheffing voor ondersteunend afschot. De provincie wil hiervoor geen ontheffing verlenen. De grondgebruiker heeft hiermee aan zijn verplichtingen ten aanzien van het aanvragen van een ontheffing voldaan.

Wordt een ontheffing verleend dan zal ook de schade die gedurende de behandelingsperiode van de ontheffingsaanvraag, welke ondanks de inspanningen van de grondgebruiker nog is ontstaan, bij de taxatie van de omvang van de schade worden betrokken. Als Gedeputeerde Staten van de provincie op inhoudelijke gronden een ontheffing weigert, acht het bestuur een tegemoetkoming in de schade op zijn plaats.

Het Faunafonds kan uitsluitend voor bedrijfsmatige schade aan gewassen, teelten of overige producten een tegemoetkoming verlenen. Voor teelten, die vanwege de plaats waar de teelt geschiedt, het moment van telen of de wijze van telen een extra risico op schade in zich hebben, kan het bestuur een verhoogd ondernemersrisico instellen. Geen vergoeding wordt verleend voor structuurschade aan gronden, doordat beschermde inheemse diersoorten die gronden hebben betreden.

Het eigen risico is gesteld op 5% van de geleden schade met een minimum van €250,00 per bedrijf per jaar. Dit betekent dat eerst een eigen risico van € 250,00 berekend wordt over het totale aantal aanvragen van een grondgebruiker, tot een bedrag van € 5.000,00 is getaxeerd. Boven dit bedrag zal 5% van het getaxeerde als eigen risico berekend worden. Om de administratieve lasten te beperken worden tegemoetkomingen die lager zijn dan € 50,00 niet uitgekeerd. Voor diersoorten welke op geen enkele wijze mogen worden ver- of bejaagd kan het bestuur besluiten de schade volledig te vergoeden.

In artikel 9 is vastgesteld voor welke gevallen het Faunafonds geen tegemoetkoming verleent. Deze gevallen sluiten aan bij de voorzieningen die de wet biedt om schade te voorkomen of te beperken. Zo is onder meer bepaald dat voor schade aangericht door diersoorten die in het gehele land of in delen van het land veelvuldig belangrijke schade veroorzaken geen tegemoetkoming wordt verleend. Reden hiervoor is dat er het gehele jaar voor zowel grondgebruiker als jachthouder voldoende mogelijkheden bestaan schade aan de landbouw door die diersoorten te voorkomen dan wel te beperken. Het Faunafonds sluit hiermee aan bij het beleid van het Jachtfonds voor zogenoemde artikel 8, eerste lid, Jachtwet diersoorten.

- Voorbeeld: *Op een perceel wortels wordt schade aangericht door konijnen. Het konijn is een landelijke schadesoort waarvoor een vrijstelling geldt. De grondgebruiker heeft voldoende mogelijkheden om de stand van konijnen te (laten) beperken en zo schade te voorkomen. De schade komt niet in aanmerking voor een tegemoetkoming.*

Schade veroorzaakt door diersoorten op percelen die zijn gelegen binnen de bebouwde kom, binnen de afpalingskring van een eendenkooi of op percelen, of binnen een straal van 500 meter afstand van een vuilstortplaats, komen evenmin voor een tegemoetkoming in aanmerking. Het bestuur meent dat in dergelijke gevallen de grondgebruiker kan voorzien dat bepaalde maatregelen om schade te voorkomen of te beperken niet mogen worden angewend. Immers is te voorzien dat die diersoorten schade aan zijn gewas kunnen aanrichten, dan wel dat een derde (de eigenaar van de vuilstortplaats) voor de schade aangesproken kan worden. Evenmin wordt schade vergoed aan materialen welke worden gebruikt om gewassen af te dekken om daarmee een vroegere en naar verwachting hogere opbrengst te krijgen. Het bestuur meent dat het risico van die schade voor rekening van de grondgebruiker dient te blijven en dat eventuele schade geachte dient te worden te zijn gecompenseerd door een hogere opbrengst voor het betreffende gewas. Wordt die hogere opbrengst niet gerealiseerd dan is dat ondernemersrisico. Schade welke in redelijkheid verzekeraar is bij minimaal twee in Nederland werkzame verzekeringsmaatschappijen komt niet voor een tegemoetkoming in aanmerking.

Het bestuur meent voorts dat schade aangericht op gronden die verpacht zijn in een reservaat of een vergelijkbare pachtovereenkomst met een natuurterreinbeherende instantie tegen een naar verhouding zeer lage pachtprijs is afgesloten of waarvan het feitelijk gebruik niet agrarisch is, of gronden die in het kader van de Natuurbeschermingswet als beschermd natuurmonument zijn aangewezen niet voor vergoeding in aanmerking dienen te komen. Reden hiervoor is dat op die gronden geen sprake is van normale agrarische productie en dat de kans op schade door beschermde inheemse diersoorten op die gronden voorzienbaar is, dan wel dat de grondgebruiker zelf zich bij overeenkomst heeft verbonden bepaalde schadebestrijdingsmaatregelen niet toe te passen. Het bestuur acht het redelijk dat de schade in dergelijke gevallen tot het ondernemersrisico behoort en dat de grondgebruiker daarvoor niet wordt gecompenseerd. Dit geldt ook indien de gronden zijn aangewezen als beschermd natuurmonument. Indien op andere wijze (gedoogovereenkomst) is voorzien in een vergoeding van het opvangen van bepaalde diersoorten wordt geen tegemoetkoming verstrekt voor diersoorten die nauw verwant zijn aan de soort(en) waarvoor een opvangovereenkomst is afgesloten. Voor schade op gronden met een pakket voor botanisch beheer of botanisch randenbeheer worden geen tegemoetkoming verstrekt. Door het verschrallen van de grond is er nauwelijks sprake van foerageermogelijkheden voor beschermde inheemse diersoorten en leveren deze gronden geen of een lagere produktie voor het agrarische bedrijf.

Ook wordt geen tegemoetkoming verleend op percelen die niet voor landbouwkundige doeleinden worden angewend en voor schade aan gebouwen, installaties en voertuigen etc. Met deze bepalingen wordt bewerkstelligd dat schade aan

golfvelden, sportvelden, aanrijdingen of aanvaringen met beschermde diersoorten niet door het Faunafonds worden vergoed. Schade van beschermde inheemse diersoorten aan dieren in een stal komt niet voor een tegemoetkoming in aanmerking. Alvorens een dier de stal of het gebouw bereikt kunnen er voldoende barrières opgeworpen worden om de schade te voorkomen. Bovendien zijn stallen en andere bouwwerken af te sluiten en is het voor rekening van een grondgebruiker indien dit niet goed gebeurt.

Tenslotte is bepaald dat indien de aanvrager handelingen verricht of nalaat handelingen te verrichten waardoor de taxateur niet (meer) in staat is de omvang van de schade te taxeren, de aanvrager zijn aanspraak op een tegemoetkoming verliest. Indien in bijzondere gevallen de bepalingen van dit artikel, naar het oordeel van het bestuur, daartoe aanleiding geven, kan het bestuur besluiten toch een tegemoetkoming te verlenen.

3.4.3 Rekenvoorbeelden

Voorbeeld 1:

Bij grondgebruiker A worden in een bepaald jaar achtereenvolgens de volgende schades getaxeerd:

Knobbelzwanenschade	€	100
Meerkoetenschade	€	50
Totale schade in dat jaar	€	150

Dit blijft onder het (minimale) eigen risico van € 250.
Er wordt geen tegemoetkoming uitbetaald.

Voorbeeld 2:

Bij grondgebruiker B worden in een bepaald jaar achtereenvolgens de volgende schades getaxeerd:

Knobbelzwanenschade	€	2.000
Meerkoetenschade	€	500
Knobbelzwanenschade	€	700
Totale schade in dat jaar	€	3.200
Af: minimum eigen risico	€	250
Uitgekeerde schade	€	2.950

Voorbeeld 3:

Bij grondgebruiker C wordt in januari een schade van € 280 vastgesteld. Na aftrek van het eigen risico (minimaal € 250 per bedrijf per jaar) resteert een bedrag van € 30. Bedragen lager dan € 50 worden niet uitbetaald waardoor de grondgebruiker geen tegemoetkoming ontvangt.

Schade januari	€ 280
Af: minimum eigen risico	€ 250
Rest	€ 30
Uitgekeerde schade	€ 0

In december dat jaar wordt bij dezelfde grondgebruiker C een schade van € 5.150 getaxeerd. De tegemoetkoming in de schade wordt dan als volgt berekend:

Schade januari	€ 280
Schade december	€ 5.150
Totale schade in dat jaar	€ 5.430
Eigen risico totaal (5%)	€ 271
Reeds in mindering gebracht eigen risico	€ 250
Resterend eigen risico	€ 21
Schade december	€ 5.150
Af: resterend eigen risico	€ 21
Uit te keren schade in december	€ 5.129

3.5 Taxatierichtlijnen

Richtlijnen van het Faunafonds ten behoeve van faunaschadetaxaties, vastgesteld tijdens de bestuursvergadering van het Faunafonds op 6 december 2006.

- 1 De grondgebruiker dient een verzoekschrift faunaschade in bij het Faunafonds, waarin hij aangeeft in welke provincie het schadeperceel gelegen is en in welk gewas de schade is geconstateerd.
- 2 Het taxatiebureau ontvangt van het secretariaat van het Faunafonds een opdracht tot taxatie in de vorm van een set formulieren waarop de naam, adres en woonplaats alsmede het verzoekschriftregistratienummer al zijn ingevuld. De taxateur, die de taxatiewerkzaamheden verricht, vult de formulieren in. De formulieren, met uitzondering van het formulier *Bevestiging taxatie grondgebruiker*, worden ondertekend door de taxateur die feitelijk de taxatiewerkzaamheden heeft verricht. Het taxatierapport wordt voor akkoord interne controle geparafeerd door degene die verantwoordelijk is voor de dagelijkse leiding van het taxatiebureau.
- 3 In beginsel wordt binnen zeven werkdagen, nadat de opdracht tot taxatie is ontvangen, een bedrijfsbezoek gebracht, ter gelegenheid waarvan wordt aangetekend door welke diersoort aan welk gewas schade is toegebracht. Tevens wordt de omvang van de schade alsmede de door de grondgebruiker getroffen afweermaatregelen aangetekend. Van deze eerste bezoeksdatum alsmede van alle vervolfbezoeken wordt aantekening gemaakt.
- 4 Het moment waarop de schade wordt afgetaxeerd is afhankelijk van een groot aantal factoren. De taxateur kan besluiten de volgende werkwijze te volgen: De oorzaak en omvang van de schade moet op een betrouwbare wijze vastgesteld kunnen worden. Dit betekent dat schade die is veroorzaakt maximaal 10 dagen voor het ontvangen van de taxatieopdracht meegenomen kan worden in de vaststelling;
 - Vanaf de opdracht tot taxatie dient de ontwikkeling van het grasgewas in de verschillende sneden, rekening houdende met het maai- en beweidingsschema op het bedrijf nauwkeurig gevolgd te worden;
 - De ontwikkeling van het gewas te volgen en bij de oogst/ingebruikname eventuele opbrengstderving te bepalen;
 - De schade eventueel direct bij het eerste of tweede bezoek aftaxeren.
 Het moment van taxatie van het beschadigde en onbeschadigde gewas dient zo dicht mogelijk te liggen bij het tijdstip van ingebruikname van het perceel (bij grasland de inschaar- of maaidatum; bij akkerbouw het moment van oogsten). In alle gevallen wordt, zodra de taxateur de schade heeft bepaald, het formulier 'Bevestiging taxatie grondgebruiker' aan de grondgebruiker overhandigd, dan wel op het bedrijf achtergelaten.
- 5 Bepaling van de schade:
 - *Grasland:*
Bij de bepaling van de opbrengstderving van grasland veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten maakt de taxateur gebruik van de grashoogtemeter. De bepaling van de opbrengstderving van het grasgewas vindt plaats op basis van de bij de grashoogtemeter gevoegde handleiding. De bij de taxatie te hanteren verlies in kilogram drogestof per centimeter gras en de prijs per kilogram drogestof wordt door het bestuur van het Faunafonds vastgesteld en aan het taxatiebureau meegedeeld.

- *Akkerbouw:*
De opbrengst van akkerbouwproducten en enkele akkerbouwmatig geteelde groentengewassen, alsmede de kilogramprijs van deze producten worden vastgesteld door het bestuur van het Faunafonds. Deze gegevens zijn in beginsel gebaseerd op de KWIN (Kwantitatieve Informatie) en worden door het secretariaat van het Faunafonds aan de taxatiebureaus meegedeeld. Tenzij er sprake is van contractteelt, dient in het taxatierapport gebruik gemaakt te worden van de voorgaande gegevens.
- *Graszaad:*
De opbrengstgegevens en de kilogrammen alsmede de prijs wordt door het bestuur van het Faunafonds in beginsel vastgesteld op basis van de KWIN gegevens. Deze gegevens worden door het secretariaat van het Faunafonds aan de taxatiebureaus meegedeeld. In de taxatierapporten dient van deze gegevens uitgegaan te worden tenzij er sprake is van contractteelt.
- *Overige producten:*
Bij producten waar de handel per stuk gaat dient de taxateur aan te geven wat de marktprijs is op het moment dat hij taxeert, dan wel welke prijs dat product aan het eind van de oogst oplevert.

Bij afwijking van gemiddelde opbrengstgegevens dient dit gemotiveerd te worden. Er kan van de gemiddelde opbrengst worden afgeweken wanneer sprake is van contractteelt met van te voren vastgestelde prijzen.

- 6 Per type gewas is voor de berekening een apart inlegvel beschikbaar. Aangegeven moet worden hoeveel procent van de potentiële opbrengst door beschermde inheemse diersoorten is beschadigd.
- 7 De formulieren worden na afronding van de taxatiewerkzaamheden zo spoedig mogelijk door de taxateur ondertekend en door degene die verantwoordelijk is voor de dagelijkse leiding van de onderneming voor interne controle voor akkoord geparafeerd, teruggezonden naar het secretariaat van het Faunafonds.
- 8 Het formulier '*bevestiging taxatie grondgebruiker*' wordt na afronding van de taxatiewerkzaamheden zo spoedig mogelijk door de taxateur ondertekend en overhandigd aan de grondgebruiker/indiener van het verzoekschrift. Deze heeft gedurende acht dagen, nadat hij het formulier heeft ontvangen, de gelegenheid zijn opmerkingen aan het secretariaat van het Faunafonds kenbaar te maken.
- 9 De opmerkingen van de grondgebruiker/indiener van het verzoekschrift worden door het secretariaat van het Faunafonds voor commentaar voorgelegd aan het betreffende taxatiebureau/taxateur. Deze zal zijn reactie op het commentaar van de grondgebruiker binnen twee weken naar het secretariaat van het Faunafonds zenden. Het Faunafonds zendt een afschrift van de reactie naar de betreffende grondgebruiker.
- 10 Het bestuur van het Faunafonds stelt uiteindelijk de hoogte van het schadebedrag vast.

► Beleid en regelgeving kunnen veranderen.
Voor actuele informatie: www.faunafonds.nl.

3.6 Wat te doen bij schade

3.6.1 Wat te doen als schade te verwachten is

In bepaalde gebieden treedt elk jaar weer dezelfde schade op. Voor maatregelen om jaarlijks terugkerende schade te voorkomen is over het algemeen al door de FBE (op basis van het faunabeheerplan) een ontheffing aangevraagd. De FBE kan grondgebruikers op aanvraag machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Als u grote kans loopt op bepaalde schade is het verstandig om elk jaar op voorhand de machtiging bij de FBE aan te vragen. Als er dan schade optreedt of dreigt kunnen er direct maatregelen worden getroffen.

Het kan ook zijn dat de provincie voor bepaalde handelingen vrijstelling heeft verleend. Zo gelden er in veel provincies bijvoorbeeld vrijstellingen voor het opzettelijk verjagen van bepaalde diersoorten. De provincie of de FBE kunnen hierover informatie verstrekken. Als schade te verwachten is moet u het volgende doen:

- Bepaal welke schade door diersoorten op uw bedrijf mogelijk te verwachten is.
- Bepaal met behulp van deze handreiking welke (preventieve) maatregelen in deze gevallen kunnen worden toegepast.
- Ga bij de FBE of provincie na of er voor bepaalde schade/diersoorten/maatregelen al ontheffingen of eventueel vrijstellingen zijn verleend.
- Vraag bij de FBE elk jaar vroegtijdig een machtiging voor de betreffende ontheffingen aan.
- Overleg met de (eventuele) jacht(akte)houder en maak afspraken over taakverdeling. Voor afschot van dieren dient u de jacht(akte)houder schriftelijk toestemming te verlenen. Bepaalde maatregelen kunnen beter gecoördineerd plaatsvinden. Maak zonodig afspraken met andere grondgebruikers of binnen de WBE.
- Tref bij dreigende of optredende schade direct voldoende preventieve maatregelen en maak gebruik van de ontheffing of machtiging
- Als er ondanks preventieve maatregelen toch schade van enige omvang is, dient binnen 7 dagen na constatering van de schade het formulier Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade bij het Faunafonds binnen te zijn. Dit formulier is te verkrijgen via www.faunafonds.nl.
- Veelal hoort bij een ontheffing ook een rapportageplicht, waarmee u aangeeft op welke wijze u gebruik heeft gemaakt van de ontheffing. Houdt bij wanneer u en de jacht(akte)houder bepaalde maatregelen hebben uitgevoerd.
- Vergeet naderhand niet te rapporteren aan de provincie of FBE. Maak van deze rapportage een kopie. Het Faunafonds kan hierom vragen bij de beoordeling of u voldoende maatregelen heeft genomen om voor een tegemoetkoming in de schade in aanmerking te komen.

3.6.2 Wat te doen bij onverwachte schade

Het kan ook zijn dat u te maken krijgt met plotselinge, onverwachte (dreiging van) schade door dieren. U zult dan waarschijnlijk nog geen machtiging bij de FBE hebben aangevraagd.

Neem bij dreigende of optredende schade direct contact op met de FBE. Vraag een machtiging aan voor eventuele ontheffingen die al aan de FBE zijn verleend.

Als er nog geen ontheffing is verleend voor de betreffende diersoort, vraag deze dan direct zelf aan bij de provincie (zie ook paragraaf 3.6.3 en 3.7).

Neem dezelfde dag nog preventieve maatregelen, voor zover die zijn toegestaan zonder ontheffing. Ontvangt u een machtiging via de FBE, neem dan zo snel mogelijk ook de maatregelen die volgens de ontheffing zijn toegestaan. Overleg met uw jachthouder of de WBE.

Ga vervolgens verder als beschreven in paragraaf 3.6.1.

3.6.3 Wat te doen bij schade door een diersoort waarvoor geen ontheffing aan de FBE is verleend

Het kan voorkomen dat u te maken krijgt met schade door een diersoort waarvoor geen ontheffing aan de FBE is verleend. Mogelijk dat deze diersoort in het verleden maar weinig schade heeft aangericht, niet of in minder grote aantallen voorkwam of dat de gewassen waaraan de schade optreedt eerder niet werden geteeld.

Van de grondgebruiker wordt dan verwacht dat deze zelf bij de provincie nagaat of in dit specifieke geval een ontheffing kan worden verleend. De FBE kan hierbij eventueel ondersteunen.

Het Faunafonds stelt het zelf aanvragen van een ontheffing (en het gebruik hiervan bij verlening) als voorwaarde bij de beoordeling van een aanvraag voor een tegemoetkoming in de schade. De ontheffing moet worden aangevraagd uiterlijk op de werkdag dat de schade van enige omvang wordt geconstateerd.

3.7 Hoe vraag ik zelf een ontheffing bij de provincie aan?

Provincies hanteren bij het aanvragen van een ontheffing door grondgebruikers verschillende procedures. Sommige provincies hebben hiervoor een standaard-formulier, bij anderen moet de ontheffingsaanvraag schriftelijk en met een eigen onderbouwing worden ingediend. Soms moet de aanvraag via de FBE lopen. Ook verschillen de diersoorten waarvoor en de schadegevallen waarin in principe ontheffing kan worden verleend per provincie. Informatie hierover kan worden verkregen bij de diverse provincies en faunabeheereenheden.

- *Opmerking: het is lang niet zeker dat de provincie een ontheffing (ex art. 68) aan u zal verlenen. Toch moet u deze wel aanvragen. Het wel of niet aanvragen van een ontheffing telt mee in de beoordeling of een eventuele tegemoetkoming in de schade wordt toegekend of niet. U dient een kopie van de ontheffingsaanvraag te bewaren.*

3.8 Tegemoetkoming faunaschade

3.8.1 Verzoek tegemoetkoming faunaschade

Als ondanks het treffen van de nodige preventieve maatregelen toch nog schade is opgetreden, dan kan de grondgebruiker een *Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade* indienen bij het Faunafonds. Onderneem hiervoor de volgende stappen:

- Download een actueel verzoekschrift via www.faunafonds.nl of vraag deze telefonisch aan bij het Faunafonds (via telefoonnummer 078-6395375)
- Vul de gegevens grondgebruiker in
- Beantwoord de vragen over de schadegegevens compleet en correct
- Voeg een bedrijfskaart (kopie, print of origineel) toe afkomstig uit uw Gecombineerde Opgave van Landbouwtelling en Gebruik Gewaspercelen en teken uw schadeperceel of –percelen in (zorg dat u een kopie van deze kaart achter de hand houdt voor een eventuele volgende schademelding)
- Daarnaast voegt u in voorkomend geval een kopie van de pacht- of huurovereenkomst van de natuurterreinbeherende organisatie toe
- Of geeft u indien van toepassing op de kaart aan welke (P)SAN of (P)SN pakketcode op het ingetekende schadeperceel of op de schadepercelen zijn afgesloten

3.8.2 Procedure Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade

Bij ontvangst wordt gecontroleerd of de aanvraag compleet is ingediend. Is dit niet het geval dan wordt de aanvrager in de gelegenheid gesteld om de aanvraag alsnog aan te vullen. De aanvrager krijgt een ontvangstbevestiging van het verzoekschrift. In deze ontvangstbevestiging wordt vermeld dat de aanvrager geen handelingen mag verrichten die het vaststellen van de schadeveroorzakende diersoort(en) en de omvang van de schade onmogelijk maken.

Zodra een aanvraag aan het Faunafonds ter beoordeling wordt voorgelegd en het Faunafonds daar aanleiding toe ziet, krijgt een door het Faunafonds aangewezen

taxateur opdracht een bezoek aan het schadeperceel te brengen. In beginsel gebeurt dit binnen 7 werkdagen na ontvangst van de opdracht. De taxateur vormt zich een oordeel omtrent de schadeveroorzakende diersoort, de omvang van de schade, de toedracht en het tijdstip van het ontstaan van de schade en het moment waarop de schade definitief kan worden vastgesteld. Het kan ook zo zijn dat de consulent faunazaken contact met u opneemt.

Zodra de schade definitief is vastgesteld ontvangt de grondgebruiker daarvan een bevestiging. Indien de grondgebruiker het met de bevindingen van de taxateur niet eens is kan hij daartegen binnen acht dagen zijn bedenkingen uiten bij het bestuur van het Faunafonds.

De grondgebruiker dient de schade in deze situatie aantoonbaar te houden. Vervolgens krijgt de taxateur de gelegenheid op de bedenkingen te reageren. De grondgebruiker wordt van deze reactie op de hoogte gesteld. Intussen kan het bestuur van het Faunafonds eventueel besluiten de schade door een tweede taxateur te laten beoordelen. Als het taxatierapport eenmaal definitief is vastgesteld kan de grondgebruiker het perceel in gebruik nemen, dan wel het gewas oogsten en beslist het bestuur van het Faunafonds over de tegemoetkoming.

In beginsel bedraagt de tegemoetkoming 95% van de door het bestuur vastgestelde schade, met een eigen risico van € 250,00 per kalenderjaar. In bijzondere gevallen kan het bestuur besluiten 100% van de schade te vergoeden.

Procedure Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade:

- De grondgebruiker vult een Verzoekschrift Tegemoetkoming Faunaschade in en stuurt deze ondertekend en met bijlage(n) op naar het op het verzoekschrift vermelde adres
- Het verzoekschrift wordt ingevoerd, waarna een ontvangstbevestiging naar de grondgebruiker wordt gestuurd (bij onvolledige verzoekschriften wordt in de ontvangstbevestiging om aanvullende informatie gevraagd)
- Complete verzoekschriften worden in de eerste beoordeling getoetst aan de beleidsregels van het Faunafonds
- Verzoekschriften die niet aan de (vooraf te toetsen) beleidsregels voldoen worden schriftelijk en onder vermelding van reden(en) afgewezen. Hiertegen is bezwaar en beroep mogelijk
- Verzoekschriften die hier wel aan voldoen worden doorgestuurd naar een, door het bestuur van het Faunafonds, aangewezen taxatiebureau
- In beginsel binnen 7 werkdagen legt een taxateur van het betreffende taxatiebureau een eerste bezoek af aan het schadeperceel (waarbij in het voorkomende geval afspraken kunnen worden gemaakt over ingebruikname, danwel oogst van het schadeperceel en de hiermee in verband staande tijdstip van aftaxatie)
- Mocht de taxateur nog niet hebben afgetaxeerd en u wilt het perceel in gebruik nemen (maaïen, oogsten, beweiden), neem dan tijdig contact op met de taxateur, het taxatiebureau of het Faunafonds. Een in gebruik genomen perceel kan niet getaxeerd worden
- Na de uiteindelijke aftaxatie, wordt het formulier Bevestiging taxatie grondgebruiker (met daarop de omvang van de schade (zonder schadebedrag) aan de grondgebruiker overhandigd, toegezonden of op het bedrijf achtergelaten;

- Een grondgebruiker die het niet met de bevindingen van de taxateur eens is kan binnen 8 dagen zijn bedenkingen uitten bij het bestuur van Faunafonds (de schade dient intussen aantoonbaar te blijven)
- Het Faunafonds stelt de taxateur in de gelegenheid op de bedenkingen te reageren en beslist of eventueel een tweede taxateur de schade dient te beoordelen
- Afhankelijk van de reactie op de bedenking wordt het definitieve taxatierapport opgesteld en naar het Faunafonds teruggezonden
- In het voorkomende geval wordt de grondgebruiker schriftelijk gevraagd naar de maatregelen die zijn getroffen om de schade te voorkomen en/of beperken en gebruik van de ontheffing (deze rapportage schadebeperking dient het tijdvak te bestrijken tussen het moment waarop schade te verwachten/geconstateerd is en het moment van aftaxeren)
- Op basis van de voorgaande informatie (verzoekschrift, taxatierapport en aanvullende informatie) vindt een tweede beoordeling plaats door het Faunafonds, waarbij het geheel wederom wordt getoetst aan de beleidsregels Schadevergoeding Faunafonds
- Het bestuur van het Faunafonds beslist over (de hoogte van) de tegemoetkoming en stelt de grondgebruiker hier schriftelijk van in kennis
- Tegen dit besluit van het Faunafonds staan op grond van de Algemene wet bestuursrecht de mogelijkheden van bezwaar en beroep open

3.9 Onderzoeken en nieuwe ideeën

Niet alle gangbare maatregelen om faunaschade te voorkomen zijn altijd en overal even effectief en toepasbaar. Het Faunafonds zal daarom voortdurend onderzoek (laten) verrichten naar verbetering van bestaande en de ontwikkeling van nieuwe methoden. Zij heeft hiervoor het Meerjarenprogramma Onderzoek opgesteld. De volgende onderzoeken met betrekking tot schadepreventie zijn reeds voltooid, gestart of in voorbereiding (zie ook www.faunafonds.nl):

- Proef elektrisch netwerk ter voorkoming van schade door hazen
- Roekenproject Zuidoost Drenthe
- Verplaatsing roekenkolonies Zuidwest Drenthe
- Alternatieve afweermiddelen akkerbouwgewassen 2005
- Beperken schade overzomerende ganzen
- Voorkomen van roekenschade in biologische maïs
- Onderzoek voswerende maatregelen
- Muizenvangmachine
- Muizenonderzoek Alterra
- Mundisound in fruitteelt
- Varkenskerend raster Woeste Hoeve
- Grauwe ganzen leren gras te mijden
- ALCETSOUND vogel- en wildafweer in fruitteelt
- Literatuuronderzoek schadebestrijding
- Evaluatie Handboek Faunaschade
- Enquête grondgebruikers: effectiviteit, financiële haalbaarheid en toepasbaarheid van preventieve maatregelen
- Alternatieve afweermiddelen akkerbouwgewassen 2006
- Weren van overwinterende ganzen met holografische strippen
- Schade aan rijpend fruit door zangvogels
- Weren van nachtelijk foeragerende smienten met holografische strippen
- Muizen: monitoring en early warning
- Monitoring afschot schadeveroorzakende diersoorten
- Experimenten alternatieve afweermiddelen

Het Faunafonds heeft daarnaast het voornemen om de website uit te breiden met een zogenaamd gebruikerspanel. Hierop kunnen grondgebruikers en anderen hun ervaringen met bepaalde maatregelen melden. Ook nieuwe maatregelen of ideeën hierover kunnen worden ingebracht. Bij kansrijke ideeën kan het Faunafonds besluiten tot experimenteel onderzoek. Het onderzoek kan zelfstandig of in samenwerking met de betreffende grondgebruiker worden uitgevoerd.

Het Faunafonds nodigt u van harte uit om mee te denken over nieuwe maatregelen om faunaschade in de toekomst te voorkomen.

Literatuur

- Voor de diverse Algemene maatregelen van bestuur, besluiten en wijzigingen ten aanzien van de Flora- en faunawet wordt verwezen naar de website www.minlnv.nl.
- Flora- en faunawet. Wet van 25 mei 1998, Stb. 1998, 402, houdende regels ter bescherming van in het wild levende planten- en diersoorten.
- Anonymus. Wildschaden in Feld und Wald. Erkennen, Verhindern, Regulieren. Deutsche Jagd Zeitung Special. Paul Parey Zeitschriftenverlag.
- Apeldoorn, J.C.van, 2006. In concept. Muizenschade in Nederland: oorzaken en bestrijding. Alterra-rapport 1234.
- Drees, J.M. en D.P.J. Kuijper 2006. Voorkoming en bestrijding van schade door beschermde inheemse dieren. Een literatuurstudie aan zeven thema's. Bureau Drees en Altenburg & Wymenga in opdracht van het Faunafonds.
- Ebbinge, B.S., G.J.D.M. Müskens en J.G. Oord 1999. Zijn overwinterende ganzen te sturen? Een pilot study naar mogelijkheden om de effectiviteit van flankerend jachtbeleid vast te stellen. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO) en Oord Faunatechniek in opdracht van het Jachtfonds. Wageningen.
- Ebbinge, B.S., G.J.D.M. Müskens, J.G. Oord, A.J. Beintema en N.W. van den Brink 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO) en Oord Faunatechniek in opdracht van het Jachtfonds. Wageningen.
- Faunafonds. Brochure: Ganzen op mijn land: Last en lust.
- Hollander-Kamphuis, D. den 2002. Handreiking Faunabeheerplan: Jachthouders. Landelijk Overleg Faunabeheereenheden.
- Ministerie van LNV 2004. Uitvoering van het Beleidskader Faunabeheer in verband met overwinterende ganzen en smienten vanaf 1 oktober 2004.
- Ministerie van LNV 2007. Handreiking voor beleid ten aanzien van overzomerende ganzen.
- Oord, J.G. 2000. Verslag van drie proefopstellingen met elektrisch netwerk ter voorkoming van schade door hazen. Oord Faunatechniek in opdracht van het Jachtfonds. Wedde.
- Oord, J.G. 2002. Handboek Faunaschade. Oord Faunatechniek in opdracht van het Faunafonds.
- Oord, J.G. 2006. Enquête Handboek Faunaschade: resultaten van een enquête onder de gebruikers van het Handboek Faunaschade en grondgebruikers t.a.v. de effectiviteit, financiële haalbaarheid en toepasbaarheid van preventieve maatregelen. Oord Faunatechniek in opdracht van het Faunafonds.

- Teunissen, W.A. Ganzenschade in de akkerbouw. Onderzoek naar factoren die een rol spelen bij het ontstaan van ganzenschade in de akkerbouw. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen
- Vergouw, R. 2006. Rapportage proef met ALCETSOUND vogel- en wildafweer op vijf appel- en perenpercelen gedurende seizoen 2005. ALCET Nederland vof in opdracht van het Faunafonds.
- Zwart-Roodzant, M.H. en R. Stokkers 1999. Wildschade in Nederland. Praktijkonderzoek voor de Akkerbouw en de Vollegrondsgroenteteelt (PAV), publicatie nr. 96. Lelystad.

Adressen

- **Faunafonds**
Postbus 888
3300 AW Dordrecht
078-6395375 (bereikbaar op werkdagen van 09.00 tot 12.00 uur)
www.faunafonds.nl
e-mail: info@faunafonds.nl
- **LNV-loket**
Op werkdagen van 8.30 tot 16.30 uur
0800-2233322
www.minlnv.nl/loket
e-mail: via website
- **Faunabeheereenheden**
De gegevens van alle faunabeheereenheden zijn te vinden op:
www.faunabeheereenheid.nl
- **Kennis- en Adviescentrum Dierplagen (KAD)**
Postbus 350
6700 AJ Wageningen
0317-419660
www.kad.nl
- **College van de Toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (CTGB)**
Postbus 217
6700 AE Wageningen
0317-471810
www.ctb.agro.nl

Het Faunafonds sluit, mede ten behoeve van degenen die aan deze publicatie hebben meegewerkt, iedere aansprakelijkheid uit voor schade die uit het gebruik van de hierin opgenomen gegevens mocht voortvloeien.

Fotoverantwoording

Hugh Jansman (Alterra):

- Pag. 11 Rechts (Vlaggen)
- Pag. 12 Onder (Ganzen)
- Pag. 19 Onder (Vogelverschrikkers)
- Pag. 20 Midden (Vlaggen)
- Pag. 23 Boven (Mast met luidspreker)

Dick den Hartog (Duke Faunabeheer):

- Pag. 19 Boven (Opblaasbare vogelverschrikker, Scareyman)
- Pag. 20 Onder (Ballon, Helikite)
- Pag. 21 Midden (Flitsmolen, Flash Harry)
- Pag. 21 Onder (Flitsmolen, Flash Harry)

Jan Ger Oord (Oord Faunatechniek):

- Pag. 16 Midden (Elektrisch netwerk)
- Pag. 23 Midden (Geweer)
- Pag. 25 Onder (Ritsselfolie)
- Pag. 30 Boven (Elektrisch netwerk)
- Pag. 32 Midden (Kastval)
- Pag. 32 Onder (Klem)
- Pag. 33 Boven (Klem)
- Pag. 33 Midden (Buidel)
- Pag. 34 Midden (Geweer)

De overige foto's zijn beschikbaar gesteld door het Faunafonds en Taxatiebureau Overheul.

Colofon*Titel van het rapport*

Handreiking Faunaschade

Opdrachtgever

Faunafonds

Postbus 888

3300 AW Dordrecht

Opdrachtnemer

Oord Faunatechniek

Hoornderweg 2

9698 PL Wedde

tel. 0597-561246 / 06-22804916

Auteur

J.G. Oord

Vormgeving

Grafiplan

Rijksweg 12

7985 NS Geeuwenbrug

tel. 0521-591986

Druk

Onkenhout Groep

Almere

Datum publicatie

September 2009

Handreiking **Faunaschade**

Het doel van de Handreiking Faunaschade is het informeren van grondgebruikers in de agrarische sector over preventieve maatregelen, soorten faunaschade en het beleid van het Faunafonds ten aanzien van schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten.

Faunafonds

Faunafonds
Postbus 888
3300 AW Dordrecht

www.faunafonds.nl

